

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Кафедра культурології та музеєзнавства

ВЛАДИСЛАВА КОВТУНЕНКО

**ФОРМИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ПРАКТИКИ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО**

спеціальність 028 Менеджмент соціокультурної діяльності

галузь знань 02 Культура і мистецтво

Подається на здобуття освітньої кваліфікації магістр з менеджменту
соціокультурної діяльності

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело.

Владислава Ковтуненко

Науковий керівник: Афенченко Геннадій Владленович, кандидат соціол. наук,
доцент

Дата захисту 18 грудня 2025р

Національна шкала відомітено

Кількість балів 100 оцінка ECTS A

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ ДИТЯЧОГО ДОЗВІЛЛЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1 Історія розвитку та сутність поняття «дозвілля».....	7
1.2 Дитяче дозвілля як соціально-педагогічне явище	15
1.3 Соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку.....	22
1.4 Методологічне підґрунтя дослідження.....	27
Висновки до 1 розділу	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ.....	36
2.1. Аналіз існуючих практик організації дозвілля для дітей молодшого шкільного віку	36
2.2. Дослідження труднощів соціальної адаптації дітей.....	41
2.3. Визначення потреб дітей у дозвілльовій діяльності, спрямованій на адаптацію	52
Висновки до 2 розділу	54
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ІГРОВОЇ ПРОГРАМИ, СПРЯМОВАНОЇ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	56
3.1. Мета, завдання та концептуальні засади ігрової програми.....	56
3.2. Організаційно-педагогічні умови проведення ігрової програми.....	60
3.3. Кадрове забезпечення та розподіл ролей	65
3.4. Організаційно-управлінська модель проведення програми	70
3.5 Забезпечення безпеки під час проведення ігрової програми	77
3.6 Структура та зміст ігрової програми	82
3.7 Структура та зміст ігрової програми	84
3.8 Моніторинг та оцінювання ефективності ігрової програми.....	89
Висновки до 3 розділу	96

ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

Сучасні суспільні трансформації, зумовлені соціально-політичними, економічними та гуманітарними викликами, значною мірою впливають на умови розвитку та соціалізації дітей молодшого шкільного віку. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану в Україні, коли значна кількість дітей переживає емоційне напруження, вимушене переселення, зміну звичного середовища та порушення стабільності повсякденного життя. У таких умовах дозвілля стає не лише сферою відпочинку, а й важливим інструментом психологічної підтримки, соціальної адаптації та формування позитивного соціального досвіду. Саме тому дослідження форм дитячого дозвілля, здатних сприяти подоланню адаптаційних труднощів, є надзвичайно актуальним і значущим як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Ступінь наукової розробленості проблеми свідчить про наявність ґрунтовних досліджень у сфері дозвілєвої діяльності (О. Сущенко, А. Денисенко, О. Гончарова, Л. Левчук та ін.), соціальної адаптації дітей (О. Проскура, О. Савченко,), психологічної підтримки дітей у складних життєвих обставинах. Проте питання поєднання дозвілєвих практик із завданнями соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку, особливо в умовах сьогодення, лишається недостатньо опрацьованим, що зумовлює необхідність створення й апробації практичних програм, здатних ефективно виконувати адаптаційну та компенсаторну функції.

Об'єкт дослідження – дитяче дозвілля та його форми.

Предмет дослідження – форми дозвілля (дозвілєві практики), спрямовані на подолання труднощів соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично реалізувати ігрову програму як інструмент соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку у сфері дозвілєвої діяльності.

Для досягнення мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність та еволюцію поняття «дозвілля» у науковій літературі.
2. Визначити особливості дитячого дозвілля та його роль у соціальному розвитку дітей.
3. Дослідити сутність соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку та основні труднощі, що її супроводжують.
4. Визначити методологічні підходи та принципи дослідження дозвіллевих практик.
5. Провести аналіз сучасного стану організації дитячого дозвілля та потреб дітей у соціально-адаптаційних заходах.
6. Розробити та реалізувати ігрову програму, спрямовану на підвищення рівня соціальної адаптованості дітей.
7. Оцінити ефективність проведеної програми на основі емпіричних даних.

Наукова новизна роботи полягає у розробленні та апробації авторської ігрової програми для соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку, що поєднує сюжетно-рольові, інтерактивні та кооперативні форми дозвілля. Програма спрямована на зниження рівня тривожності, розвиток комунікативних навичок та формування позитивного соціального досвіду в умовах сучасних викликів.

Практична значущість дослідження полягає в можливості впровадження запропонованої програми в діяльність закладів позашкільної освіти, центрів дитячого розвитку, культурно-дозвіллевих установ, а також у використанні окремих ігрових модулів практичними психологами й педагогами для роботи з дітьми, які потребують соціально-психологічної підтримки.

У роботі використано комплекс методів дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення), емпіричні (спостереження, анкетування, опитування), а також метод моделювання для створення та структурування авторської ігрової програми.

Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків; містить 108 сторінку тексту (без додатків), 21 рисунок, 6 таблиць, 1 додатку. Список джерел включає 61 найменувань літератури та 6 електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ ДИТЯЧОГО ДОЗВІЛЛЯ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Історія розвитку та сутність поняття «дозвілля»

Поняття «дозвілля» має глибокі історичні корені та багатовіковий процес еволюції. У різні епохи його зміст трактувався по-різному – від відпочинку після праці до невід'ємної частини духовного та культурного життя особистості.

Енциклопедія сучасної України зазначає: «ДОЗВІЛЛЯ — сукупність видів діяльності (занять), які здійснюються у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб. У широкому значенні дозвілля ототожнюють з вільним часом, який розуміють як час, вільний від службових, а також багатьох домашніх обов'язків (прибирання житла, приготування їжі та ін.) [19].

Загальні аспекти організації дозвілля детально розглядаються в роботах таких авторів, як А. Н. Бадер, О. П. Бойко, В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк, Л. Н. Волобуєва, А. Ф. Воловик, В. А. Воловик, О. В. Генкіна, І. М. Гутник, І. Ю. Ісаєв, Н. В. Котельникова, Н. О. Максимовська, І. А. Пателеєва, І. В. Петрова, С. Г. Пишун, В. М. Пича, В. Г. Постовий, Г. А. Пруденський, І. П. Сидор, О. М. Стоян, Ю. А. Стрельцов, Н. В. Яременко та інших науковців. Учені акцентують увагу на цьому питанні, оскільки воно залишається особливо актуальним у сучасних умовах. Разом із тим його необхідно досліджувати безперервно, враховуючи постійні зміни у формах дозвілля, що залежать від соціальних, політичних, культурних та економічних факторів у країні [15].

А.Денисенко пише: «Вивчення дозвіллєвої діяльності в її динамічному розвитку сприяє глибшому проникненню в сутність цього явища, допомагає розкрити події сучасності як закономірний результат еволюційного руху людського суспільства. Історичний підхід дозволяє виявити в дозвіллєвій

діяльності загальне, що є присутнім в усі історичні епохи, та особливе, специфічне, що характерне для конкретного часу» [15].

Фундаментом для розвитку концепції дозвілля є епоха античності, що охоплює період історії Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. У дозвіллі античного періоду виділяються два основні типи діяльності. Перший охоплює види та форми, пов'язані з релігійними культами, що включають міфологічні сюжети, традиційні обряди, ритуали та масові дійства. Основними цінностями такого дозвілля є культовість і змагальність, відповідно до класифікації античних цінностей. Другий тип стосується форм дозвілля, пов'язаних із повсякденним життям, побутовими справами та індивідуальними особливостями учасників. Тут першочергового значення набувають цінності, орієнтовані на спілкування та компенсацію повсякденних потреб [11].

Слово σχολή (scholē) у давньогрецькій мові означало не просто «відпочинок» чи «дозвілля», а передусім простір, призначений для інтелектуальної, духовної та творчої діяльності. Саме від цього терміна пізніше виникло поняття «школа» — місце, де людина займається саморозвитком, навчанням і вдосконаленням свого мислення. Для людини античної епохи, особливо для громадянина поліса, дозвілля не сприймалося як час бездіяльності чи пасивного розслаблення. Навпаки, як зазначає О. Суцєнко, воно вважалося *вищою формою діяльності*, метою якої є гармонійний розвиток тіла й духу, пізнання істини, участь у суспільному житті [59].

Грецькі мислителі Аристотель і Платон розглядали дозвілля як фундамент культури та головну цінність вільної людини. За версією Арістотеля, саме дозвілля (scholē) виступало обов'язковою передумовою для повноцінного та етичного існування, оскільки лише тоді, коли людина звільнена від нагальних справ, вона може присвятити себе заняттям, що приносять моральне піднесення та інтелектуальне збагачення.

Саме в цю історичну доху було сформульовано суттєве розрізнення між фізичними зусиллями, що розглядалися як необхідність для виживання, та розумовою активністю, що була доступна лише освіченим прошаркам населення як унікальний дар. Відповідно, в античній державі дозвілля було нерозривно пов'язане з найвищими проявами особистісного розкриття — такими як художня творчість, філософські пошуки, державне управління, відвідування театральних вистав, а також участь у суспільних урочистостях чи церемоніях.

У стародавній римській державі концепція вільного часу, що її позначали словом "*otium*", характеризувалася властивими їй своєрідними рисами, які чітко відокремлювали її від еллінського тлумачення терміну "*scholē*". Цей відпочинок стояв у контрасті з поняттям "*negotium*", що дослівно перекладалося як "відсутність дозвілля" і символізувало час, виділений для праці, вирішення важливих завдань чи здійснення публічних (громадянських) зобов'язань. Як зазначає О. В. Смолікова у своїй роботі, римський *otium* «поєднував відпочинок із заняттями мистецтвом і філософією» [58]. Проте, на відміну від греків, римляни часто сприймали *otium* як перерву в діловій активності, яка вважалася більш гідним і престижним заняттям, особливо для представників еліти.

Суспільне життя Стародавнього Риму вибудувало багатосторонню систему відпочинку, що безпосередньо корелювала із приналежністю до певного соціального прошарку:

- Відпочинок вищих інтелектуальних кіл: представники заможних класів та інтелектуальної верхівки використовували вільний час для глибокої розумової праці. Їхнє дозвілля концентрувалося на читанні, літературній творчості, проведенні філософських дебатів, складанні віршів та світських бесідах, часто організованих на приватних заміських віллах. Це сприяло як їхньому особистому вдосконаленню, так і зміцненню впливових соціальних контактів.

- Загальнодоступні видовища: культура публічних заходів була визначальною формою відпочинку, доступною для всіх громадян, незалежно від їхнього статусу. Вона включала кінні перегони (*ludi circenses*), бої гладіаторів (*munera*), театральні вистави, а також регулярне відвідування громадських лазень. Ці видовища не лише розважали населення, але й виконували важливу політичну функцію, будучи ефективним засобом демонстрації імператорської влади та щедрості, необхідної для підтримки лояльності.

- Комунікативний аспект відпочинку: терми (громадські лазні) були чимось більшим, ніж просто місця для миття. Вони функціонували як повноцінні суспільні центри, поєднуючи зони для купання, спортивні майданчики, бібліотеки та місця для неформального спілкування. У термах перетиналися представники усіх соціальних груп, які мали змогу вільно обмінюватися думками та проводити час у розслабленій, неформальній обстановці.

Для римлян баланс між *otium* та *negotium* був важливим аспектом життя. Як зазначає дослідник І. П. Ковальчук, «для Сенеки правильне використання *otium* стає шляхом до мудрості та самопізнання, що протиставляється марній метушні» [27]. Таким чином, римське дозвілля не було просто часом бездіяльності, а мало свої моральні та соціальні аспекти.

Період Середньовіччя, який охоплював приблизно проміжок з V до XV століття, докорінно трансформував концепції вільного часу, успадковані від античної цивілізації. Класичні римські та грецькі поняття «*scholē*» й «*otium*», які сприймалися як прерогатива високопоставлених класів і метод інтелектуального росту, були витіснені суспільним устроєм із кардинально відмінними пріоритетами, де визначальна функція належала вірі. Звичайне життя середньовічних громадян, особливо тих, хто належав до нижчих соціальних шарів, було цілком підпорядковане трудовим і церковним

повинностям, що спричинило фундаментальну ревізію попереднього розуміння дозвіллевої діяльності.

Як зазначає дослідниця О. С. Семенкова, в середньовічному суспільстві «вільний час не виокремлювався від праці, а був тісно інтегрований у календарно-обрядовий цикл» [54]. Основна частина соціуму, зокрема селянство та майстри, перебувала в обставинах, за яких концепція дозвілля у її теперішньому розумінні була майже відсутня. Їхній повсякденний графік диктувався потребами польових робіт та настановами церковних свят. Релігійні урочистості, приурочені знаменним подіям віри, вважалися чи не єдиним вікном для перепочинку та дозвільної діяльності.

Церква відігравала провідну роль у формуванні дозвіллевої культури. Вільний час віруючих заповнювався участю у богослужіннях, святкових процесіях, ярмарках, сільських забавах. Згідно з дослідженнями О. Сущенко, християнська традиція прагнула моралізувати дозвілля, щоб воно не призводило до гріха, лінощів чи марнослів'я [59]. Тому будь-які форми розваг, які не мали духовного змісту, часто засуджувалися.

Однак, навіть попри це, саме в період середньовіччя покроково формувалися зародки національної святкової традиції — масові карнавальні ходи, фольклорні дійства, публічні театральні вистави. Вони майстерно синтезували сакральні сюжети з народною оригінальністю, демонструючи бажання суспільства до життєвих веселощів, колективної взаємодії та емоційного звільнення. Як підкреслює А. Денисенко, народне дозвілля цього періоду «виконувало компенсаторну функцію — допомагало людині подолати суворість соціального життя, знайти духовну рівновагу» [15].

Способи проведення вільного часу в епоху Середньовіччя були безпосередньо зумовлені суспільним становищем індивіда, що чітко підтверджувало ієрархічне розшарування тогочасного соціуму.

Відпочинок панівної верхівки — феодалів — відрізнявся динамічністю та слугував інструментом для підтвердження й демонстрації їхньої високої позиції. Серед типових забав шляхти були полювальні виїзди, соколині лови, змагання лицарів (турніри), а також грандіозні застілля та пишні танцювальні вечори. Ці заходи мали подвійне значення: вони забезпечували не лише розвагу, але й виконували роль тренувальної бази для військових навичок, а також підтримували усталені соціальні норми.

Міське населення, зорганізоване в ремісничі об'єднання та цехи, сформувало специфічні методи дозвілля, в основі яких лежали колективні (корпоративні) традиції. Городяни проводили свій вільний час під час святкувань, організованих цехами, брали участь у релігійних ходах, а також збиралися в корчмах, де обмінювалися новинами, грали в ігри на кшталт нард чи шахів або ж просто розслаблялися.

На противагу цьому, дозвілля селянства було тісно інтегроване із циклом сільськогосподарських робіт та календарем релігійних урочистостей. Головними видами відпочинку виступали ритуальні обряди, весільні гуляння та загальносільські фестивалі, які обов'язково супроводжувалися співом, танцями та різноманітними рухливими забавами на свіжому повітрі.

Отже, можна стверджувати, що середньовічний відпочинок був значною мірою детермінований соціальним статусом людини, поєднуючи в собі елементи побутової діяльності, релігійну складову та традиційні форми розваг. Інтелектуальні заняття, що були настільки поширені в античні часи, майже повністю втратили свою актуальність, поступившись місцем тим видам відпочинку, які безпосередньо відображали повсякденне життя та світоглядні установки мешканців Середньовіччя.

Епоха Нового часу характеризувалася масштабними соціальними, культурними та фінансовими зрушеннями, які суттєво вплинули на формування нових підходів до відпочинку. Під час трансформації до індустріального

суспільства, розвитку спеціалізації праці та зростання міст дозволля починає набувати значення самостійної соціальної класифікації, тісно пов'язаної з поняттям «вільний час».

Як зазначає Л. Левчук, саме в Новий час «дозволля починає осмислюватися як форма культурної діяльності, спрямованої не лише на відпочинок, а й на розвиток особистості, її освітні, моральні та естетичні потреби» [33]. Отже, вільний час поступово виходить за рамки щоденних чи священних справ, набуваючи повчального та соціокультурного значення.

Епоха Просвітництва вісімнадцятого століття мала помітний вплив на еволюцію культури дозволля, прищеплюючи концепції гуманізму, шкільної освіти, розумового розвитку та особистісного розвитку. І. Зязюн підкреслює, що саме в добу Просвітництва «вільний час почав розглядатися як простір духовного становлення особистості, у якому поєднуються освіта, творчість і суспільна активність» [25]. Таким чином, вільний час перетворюється на метод навчання та соціальної інтеграції, а не просто на вид розваги.

На українських землях протягом XVIII–XIX століть відпочинок набував соціального та інтерактивного характеру. За спостереженнями О. Романенка, у цей час активно розвиваються салони, театри, клуби, читальні, що стають осередками культурного життя та формування громадської свідомості [52]. Цей відпочинок сприяв поширенню знань, зміцненню культурних зв'язків та підвищенню рівня соціальної активності.

Серед широкого загалу зберігаються та розвиваються класичні види відпочинку – вечірні зібрання, вечірки в сутінках, базари та ритуальні святкування. Т. Косенко зазначає, що «народна святково-дозвіллева культура XIX століття поєднувала архаїчні елементи ритуалу з новими формами колективної взаємодії, сприяючи збереженню національної ідентичності» [31].

У межах мегаполісу вільний час також набуває спільного аспекту — він перетворюється на маркер статусу та освіти. Відвідування театрів, музичні вистави, танці та поетичні зустрічі означали приналежність до культурної вищої прошарку. Протягом дев'ятнадцятого століття вільні хвилини поступово набували рис соціально регульованого заняття, зосередженого на культурному самоствердженні особистості.

Отже, в епоху модерну відпочинок стає формалізованим — створюються спеціально відведені зони для відпочинку та розвитку: концертні зали, асоціації, галереї та читальні зали. Ця епоха заклала основу сучасного уявлення про дозвілля як соціально важливу сферу, що сприяє вихованню, культурному вдосконаленню та соціальній адаптації людини.

У сучасній науковій думці поняття «дозвілля» розглядається як складне соціально-культурне явище, що включає вільний час людини, наповнений заняттями, спрямованими на її зростання, самореалізацію та відновлення енергії. Згідно з визначенням, наведеним у дослідженні Є.Сидоровської: «Поняття «дозвілля» традиційно розглядається науковцями з точки зору дискреційного (вільного) часу, діяльності (заснованої на власному виборі та самовизначенні), а також сприйнятті й осмисленні людиною себе самої в процесі цієї діяльності» [55]. Це пояснення підкреслює активний та усвідомлений характер дозвілля, який виходить за рамки простого відпочинку.

У статті Сутнісна характеристика категорії «дозвілля» та її функціональна спрямованість у діяльності закладів позашкільної освіти М. М. Дубінка визначає дозвілля як «специфічну сторону діяльності школярів у вільний час, у якій розширюються можливості для інтелектуального, духовного, творчого і фізичного розвитку особистості, задовольняються особистісні інтереси й нахили дитини, забезпечуються потреби у спілкуванні, особистісно-індивідуальному самовираженні» [18].

У роботі Застосування інституційного підходу при вивченні дозвілля у соціологічній науці О. В. Михайлич та Т. А. Мотузка розглядають дозвілля як «інституційно структуровану сферу життєдіяльності, яка формується соціальними інститутами, відповідає на запити вільного часу й має значення для соціальної взаємодії та культурної участі» [37].

У статті Феномен культурно-дозвіллевої діяльності: концептуалізація проблеми О. Ю. Шмаюн акцент зроблено на тому, що «дозвілля — це соціокультурний простір взаємодії особистості і суспільства, де реалізуються потреби людини у спілкуванні, самовираженні, творчості і відпочинку» [66].

Отже, сучасні методи формування поняття «дозвілля» виділяють такі основні атрибути:

- готовність та свобода вибору (невимушене прагнення)
- залученість та намір (більше, ніж просто тихий відпочинок)
- навчальний, суспільний та культурний аспект (особистісний ріст, уява, дискурс)
- організаційний та суспільний елемент (дозвілля структуроване середовищем, впливає на інтеграцію)

У рамках вивчення моделей дозвілля дітей та їх значення в соціальній адаптації молодших школярів, це визначення пропонує розглядати дозвілля не просто як метод «зайняття» вільних хвилин, а як цілеспрямований розвиток соціальних, інтерактивних та винахідливих здібностей дитини.

1.2 Дитяче дозвілля як соціально-педагогічне явище

У молодшому шкільному віці дитина стикається з новим соціально-педагогічним середовищем, яке характеризується структурованим навчанням, регламентованим графіком та ширшою соціальною активністю. На цьому етапі вільний час перетворюється з простого «незайнятого часу» на важливий актив

для зростання, особистісного самовираження, взаємодії та відновлення сил. Дозвілля юного учня являє собою окремий тип залучення, який, з одного боку, гарантує задоволення потреб у спілкуванні, грі та активності, а з іншого, функціонує як сфера соціалізації та особистісного розвитку.

Наприклад, сучасне дослідження Тетяни Саніної присвячене питанням дозвілля та дружби дітей під час пандемії COVID-19 в Україні показує, що «для дітей ... живе спілкування з друзями є дуже цінним і, на їхню думку, його неможливо замінити онлайн-спілкуванням» [53]. Це свідчить про те, що вільний час дітей охоплює не лише гру чи розваги, а й життєво важливий соціальний аспект — побудову дружніх зв'язків, обмін інформацією та входження в колектив.

З освітньої точки зору важливо зазначити, що вільний час дітей має кілька визначальних характеристик. Перш за все, він самостійний: дитина має можливість обрати діяльність, яка відповідає її особистим інтересам, здібностям та внутрішньому потягу. У наукових підходах підкреслюється, що організація дозвілля має забезпечувати можливість «активної самодіяльності учнів, ... вільного вибору суспільно значимих ролей» [12]. По-друге, це підходить для віку дитини: молодшим учням потрібні заняття з акцентом на рух, ігри, науково-візуалізаційні та образні матеріали. Також важливо, щоб перерва була організована в безпечній та заохочуючій обстановці, яка враховує емоційні та фізичні потреби дитини, створює середовище для соціальної взаємодії, командної роботи та ефективної адаптації.

Корисна мета вільного часу дітей полягає не лише в розвагах, а й у складних заняттях із встановленими навчальними цілями. У статті, зокрема, розглядається, що організація дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами здійснюється через такі функції: «рекреаційно-розважальна; пізнавально-розвивальна; соціально-адаптивна; комунікативна; інформаційно-освітня...» [26]. Для молодшого шкільного віку найважливішим

аспектом є адаптивна функція — залучення дитини до шкільного колективу, встановлення дружніх зв'язків, розвиток впевненості в собі та подолання побоювань і невпевненості.

Педагогічне значення дитячого дозвілля також проявляється у тому, що воно створює суб'єктний простір для дитини. Організація дозвілля, за словами Гончарук (2019), має «забезпечувати умови діяльності, які сприяють ... формуванню ціннісного ставлення до дозвіллевої діяльності молодших школярів» [12]. Завдяки вільній грі дитина не лише «відпочиває», але й самостійно робить вибір, взаємодіє з однокласниками, висловлює почуття, вчиться співпрацювати та бере на себе відповідальність за свою участь.

Функція середовища — сім'ї, навчального закладу, суспільства — яке створює умови для корисного відпочинку, також є важливою. Без підтримки дорослих (вихователів, опікунів, організаторів дозвілля) можливості учня початкової школи обмежені. Наприклад, у матеріалах Міністерства освіти і науки України підкреслюється, що структура організації дозвіллевої діяльності молодших школярів включає такі компоненти: мета, суб'єкти, зміст, взаємодія між суб'єктами, форми і методи, результат, корегування результатів, рефлексія суб'єктів дозвіллевої діяльності [41]. Це означає, що вільний час молоді має бути не випадковим, а організованим, включеним в систему освіти.

Період молодшого шкільного віку (6–10 років) є одним із найскладніших і водночас завершених етапів розвитку особистості. Дитина бере на себе нову соціальну функцію — функцію учня — що вимагає реорганізації всієї системи взаємодії зі старшими, однолітками та оточенням. У цей період активно формуються когнітивні функції, афективна сфера, етичні якості та розвивається самостійний контроль дій.

Як зазначає О. Петрук, «кожен рік перебування дитини у школі супроводжується якісними змінами у пізнавальній діяльності, зростанням

самостійності мислення та розвитку пам'яті» [44]. Це вказує на те, що навіть протягом одного й того ж етапу навчання у початковій школі розрив між першокласником та четвертокласником є значним — як у здатності до зосередження, так і в ступені соціальної готовності.

Психологи наголошують, що в цьому віці дитина переходить від гри до діяльності, що веде до навчання, але бажання до гри не зникає. Навпаки, вона стає ключовим елементом занять у вільний час, допомагаючи поєднувати шкільні завдання та розвивати соціальні навички. Згідно з дослідженням І. Литвин, Т. Зорчкіної та В. Шпака, саме в молодшому шкільному віці «відбувається становлення моральної свідомості, почуття відповідальності, потреби у спілкуванні та співпраці» [34].

Афективна сфера дітей цього віку характеризується підвищеною чутливістю, імпульсивністю та залежністю від емоційної підтримки дорослих. За даними Т. Комар та О. Шістка, «молодші школярі переживають емоційні стани більш інтенсивно, але ще не вміють повною мірою їх усвідомлювати та контролювати» [30]. Отже, освітні та розважальні заклади повинні сприяти атмосфері емоційної безпеки, прийняття та послідовності.

Сьогодення ці вимоги набувають особливої значущості в умовах воєнного стану, котрий суттєво впливає на психіку дітвори. Війна, примусове переселення, розлука з рідними, часті зміни оточення — усе це творить ситуацію підвищеного емоційного напруження та напруги. У статті Симоненко та Овадюк розглядали внутрішньо переміщених дітей молодшого шкільного віку і виявили «підвищену тривожність, агресію та низький рівень адаптації» у таких дітей [56]. Це означає, що розважальні заняття для таких дітей відіграють важливу адаптивну роль — не лише слугуючи розвагою, а й зміцнюючи соціальну стабільність.

Таблиця 1.1

Вікові та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану

Сфера розвитку	Типові особливості	Вплив війни	Педагогічні орієнтири
Пізнавальна	Розвиток уваги, пам'яті, мислення; потреба у наочності	Ускладнення концентрації через тривогу, страх	Використання ігрових та творчих форм пізнання
Емоційна	Висока емоційна чутливість, потреба у підтримці	Емоційна лабільність, підвищена тривожність	Терапевтичне дозвілля, арт-терапія, музика
Соціальна	Прагнення до взаємодії, визнання	Соціальна ізоляція, втрата друзів через переселення	Командні ігри, волонтерські заходи, групові заняття
Вольова	Формується самоконтроль, довільність	Може знижуватися в умовах стресу	Підтримка успіху, позитивне підкріплення
Мотиваційна	Орієнтація на оцінку, бажання бути кращим	Зниження мотивації через втому, дезорієнтацію	Заохочення через гру, проєкти, креативність

*Складено автором

Ці аспекти слід враховувати під час організації вільного часу дітей: формати діяльності повинні бути адаптивними, розвиваючими, пропонувати можливості для вибору, руху та залучення.

Отже, зрілість та психічні риси учнів початкової школи формують основу для розуміння того, яким має бути середовище дозвілля. У сучасних умовах, особливо в умовах невизначеності та правил воєнного часу, вільний час має стати елементом підтримки та розвитку, а не просто засобом зайняти час.

Хобі дітей молодшого шкільного віку в сучасному світі набуває багатоформатного характеру, що дозволяє задовольнити різноманітні потреби підлітків — в грі, уяві, фізичній активності, спілкуванні, веселих подіях та взаємодії. Говорячи про форми, ми маємо на увазі сукупність конкретних дій, які організовуються або розпочинаються за участю дитини, дорослого або певних умов. Одним із таких ключових видів є рухливо-спортивна діяльність: як зазначає Лілія Шейко у дослідженні «Спортивні та рухливі ігри на воді як засіб розвитку фізичних якостей дітей молодшого шкільного віку», «рухливі ігри є невід'ємною частиною підготовки молодших школярів» [65]. У цій перспективі фізична та спортивна діяльність відіграє роль у зміцненні фізичного здоров'я, а також створює умови для соціальної взаємодії, обміну досвідом та колективної діяльності.

Ігрова форма дозвілля є провідним положенням у житті дітей. В освітній публікації «Організація культурно-дозвіллевої діяльності молодших школярів у процесі дистанційного навчання» зазначено: «дозвілля молодших школярів ... вибране за власними інтересами і нахилами, приносить моральне задоволення та дає можливість самовираження» [64]. Отже, рольові ігри, місії та тематичні ігрові заняття з оповідним підґрунтям сприяють створенню середовища, де дитина не лише розслабляється, але й залучається, співпрацює та розвиває творчість.

Творчі форми дозвілля (майстерні, художні студії, театральні гуртки, конструювання) стають засобом самовираження дитини, розвитку її креативності та естетичної чутливості. У статті В.Попова наголошує, що для ефективності таких форм «необхідно, щоб така діяльність проходила в

атмосфері творчої співпраці, здорової змагальності ... навчала ... формувального оцінювання власних досягнень і ... адекватну самооцінку» [46]. Отже, винахідливі заняття дозволяють дітям сприймати себе як активних суб'єктів, які мають результат та відчувають власну значущість.

Святкові та масштабні форми відпочинку займають особливе місце в рамках освітніх зусиль для учнів початкової школи, створюючи таким чином середовище для переживання радості, товариства та спорідненості з певним колективом. Такі заходи, як дитячі святкування, вистави, тематичні презентації, благодійні заходи, квести та фестивалі, є не лише розважальними подіями, а й потужним соціально-освітнім інструментом. Вони допомагають дітям опанувати суспільні норми поведінки, опанувати співпрацю та пережити невдалі результати, що виникають в процесі адаптації до нової групи або відновлення душевного спокою після складних обставин.

Як зазначає українська дослідниця О. Кобобель: «масові форми дозвілєвої діяльності сприяють створенню позитивного емоційного тла, активізації соціальної взаємодії та формуванню відчуття власної значущості у дитини» [1].

Свято, на відміну від типового проведення часу, має чіткий емоційний характер — вона охоплює готовність, очікування, пік (саму подію) та наслідок (огляд настроїв, розмову, спогади). Саме ця повторювана модель дозволяє дитині глибше сприймати події, навчитися організовувати свою участь та відчувати себе частиною групи.

Особливої актуальності святкові форми набувають в умовах воєнного стану. За даними дослідження Українського інституту розвитку освіти, спільні заходи — концерти, святкові флешмоби, тематичні ігрові події — допомагають дітям, які пережили травматичні події чи зміну середовища, відчути безпеку та

підтримку. Святкові події слугують формою терапії через радість: молодь вчиться довіряти, спілкуватися та по-новому ставати сприйнятливою.

Святкові події поєднують усі попередні види відпочинку – ігровий, мистецький, соціальний, спортивний та активний – і перетворюють їх на єдине культурне середовище, яке об'єднує дітей, вихователів та опікунів. Це робить їх найповнішим форматом дитячого відпочинку, оскільки саме під час свята дитина відчуває радість, зв'язок, самовираження та включення до громади – ті елементи, які формують основу її ефективної соціальної адаптації.

Інтерактивні форми дозвілля — це новітні підходи, що поєднують технології, творчу діяльність, гру та співпрацю (наприклад, інтерактивні ігри, віртуальні квести, мультимедійні майстерні). Хоча в українській науковій літературі ще не так багато конкретних досліджень цієї форми, але вони починають з'являтися як відповідь на потреби сучасного дитини в цифровому середовищі.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати: основні форми дозвілля для дітей молодшого шкільного віку різноманітні та доповнюють одне одного. Потужний ефект досягається, коли дозвілля поєднує кілька видів, наприклад, гру на свіжому повітрі з елементом уяви та дискусії або майстер-клас, що включає інтерактивний сегмент та спільну роботу. Водночас для кожного виду важливо враховувати вікові, психічні та соціально-адаптивні особливості дитини, що особливо актуально в сучасних українських умовах.

1.3 Соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку

Можна сформувати поняття «соціальна адаптація» як процес пристосування особистості до нових суспільних обставин, опанування соціальних функцій, налагодження стабільних взаємодій з середовищем та включення в соціальні одиниці. У науковій та соціально-педагогічній літературі соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку розглядається як здатність

дитини успішно входити в колектив, розуміти та задовольняти вимоги освітнього та позакласного середовища, будувати дружні зв'язки та сприятливо ставитися до навчання та участі в діяльності групи. Наприклад, у дослідженні дитячих адаптаційних процесів зауважується: «процес адаптації молодших школярів до навчання протікає ... на соціальному рівні — входження до учнівського колективу» [10].

Для дітей віку початкової школи соціальна адаптація стає особливо важливою, адже вони переходять до нового соціального статусу – «учень». У цьому віці дитині потрібно інтегруватися в учнівський колектив, налагодити зв'язки з однокласниками та викладачами, а також адаптуватися до розкладу навчання та позакласних занять. Як зазначає дослідження «Прояви адаптації дітей молодшого шкільного віку»: «дошкільний та молодший шкільний вік є сензитивними періодами соціального становлення особистості дитини як повноцінного члена суспільства» [13]. Це означає, що саме в цьому віці періоди адаптації мають важливий вплив на подальший розвиток особистості, її успішність, соціальну інтеграцію.

Окрім цього, адаптація охоплює такі елементи: вміння формувати дружні взаємини, приймати суспільні норми, адекватно та належним чином реагувати на тиск навколишнього середовища. Наприклад, у статті «Сім'я як суб'єкт успішної соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору» підкреслено, що «саме у родині відбувається первинна соціалізація особистості, засвоюються перші соціальні ролі, закладаються основні життєві цінності» [28]. Це означає, що для ефективної адаптації, вкрай важливо, щоб сім'я сприяла механізму адаптації, пропонуючи дитині стабільність та відповідні засоби для соціалізації.

У сучасних умовах, коли Україні в умовах воєнного стану соціальна адаптація дітей стала складним викликом. Діти можуть зіткнутися зі змінами в середовищі, переїздами та напругою, що вимагає особливої уваги до допомоги

в адаптації з боку шкільної структури, родини та розважальних заходів. У статті «Дослідження адаптації дітей молодшого шкільного віку із сімей вимушених переселенців» підкреслено структуру процесу адаптації як «зовнішні умови, ставлення, відносини та зв'язки, внутрішні ресурси особистості». З цього випливає висновок, що адаптація – складний процес, від оточення, обставин та можливостей.

Таблиця 1.2

Ключові компоненти соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку

Компонент адаптації	Зміст / критерії прояву	Приклади проявів у поведінці дитини
Емоційний	Відчуття внутрішнього комфорту, позитивне ставлення до середовища, стабільний настрій, відсутність страху перед однолітками.	Дитина проявляє доброзичливість, емоційно врівноважена.
Соціальний (комунікативний)	Здатність встановлювати й підтримувати стосунки з однолітками та дорослими, готовність до співпраці, визнання правил групи.	Має друзів, бере участь у спільних іграх, дотримується норм поведінки в групі.
Поведінковий (регуляційний)	Вміння дотримуватись режиму, самостійно виконувати доручення.	Слухається вчителя, виконує навчальні завдання, дотримується порядку.

Таблиця 1.2

Когнітивний (інтелектуальний)	Усвідомлення нової ролі — «учня», здатність орієнтуватись у новій соціальній ситуації розвитку.	Розуміє, що треба вчитися, дотримується правил.
Мотиваційний	Стійке бажання брати участь у дозвіллевій діяльності, прагнення до саморозвитку, активність у групі.	Із задоволенням виконує творчі завдання, ініціює ігри, бере участь у заходах.
Психосоціальний у воєнних умовах	Здатність справлятися зі стресом, втратами, переїздами; відновлення відчуття безпеки через спілкування, гру, творчість.	Поступове зниження тривожності, відкритість до контактів, потреба у стабільності та підтримці.

*Складено автором

Таким чином, процес соціальної адаптації дітей охоплює емоційні, поведінкові, когнітивні, соціальні та мотиваційні елементи. В умовах воєнного стану психосоціальна допомога має особливе значення — забезпечення безпечного середовища, емоційної стійкості та залучення молоді до групових заходів, що сприяють їхній інтеграції та зменшенню тривожності.

Дозвіллева діяльність має важливе значення в процесі соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку, адже вона створює середовище де дитина може в безпечному форматі переживати соціальні взаємодії, формувати почуття приналежності, здобувати соціальні компетенції та відновлювати психоемоційні резерви. Як зазначають Т. Дерєка, О. Гацко та І. Бистра: «Ігровий метод сприяє підвищенню рівня соціально-психологічної

адаптованості дітей молодшого шкільного віку» [16]. Тобто, через дозвілля, особливо ігри, діти отримують можливість долучитися до групи, випробувати свої ролі та відчутти себе частиною єдиного цілого.

Особливо ефективні ті форми дозвіллевих практик, які включають елементи комунікації, руху, спільної діяльності й творчості. У контексті адаптації дітей із сімей вимушених переселенців Т. Зозуль підкреслює: «структурні компоненти адаптаційного процесу включають зовнішні умови, ставлення, відносини та зв'язки, внутрішні ресурси особистості» [23]. Отже, вільний час функціонує як «зовнішній» актив — середовище та зв'язки — і як «внутрішній» актив — залученість, вибір, участь.

Святкові, масові, проєктні форми дозвілля мають підвищену значущість для адаптації, оскільки вони створюють середовище колективності, спільних цінностей, ідентичності. Наприклад, дослідження А. Зябревої та І. Шеплякової про адаптацію дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю до взаємодії у колективі підкреслює: «результатом соціальної адаптації ... є активне відтворення набутого соціального досвіду, що втілюється в певний рівень адаптованості дитини до взаємодії в колективі» [24]. Саме участь у спільних заняттях у вільний час, де дитина відчуває приналежність до колективу, сприяє розвитку цього рівня адаптації.

Дозвілля також функціонує як метод психоемоційного балансування. У сучасних умовах, коли молодь стикається зі стресом, непередбачуваністю, змінами в оточенні (наприклад, через конфлікт чи переїзд), це дозволяє їм зменшити тривогу, створювати відчуття безпеки через активність, співпрацю, позитивні емоційні переживання. Як зазначено в роботі про адаптацію в умовах воєнного стану: «стрес, напруга, тривожність ... заважають успішній соціалізації дітей» [10].

Отже, дозвілєва діяльність дітей виконує три життєво важливі функції в процесі адаптації:

- створення безпечного середовища для взаємодії (інтерактивна та колективна мета);
- формування соціальної інклюзії та самотності (через участь у спільних форматах);
- розвиток внутрішніх якостей дитини (через заняття, вибір, винахідливість, рухливість).

1.4 Методологічне підґрунтя дослідження

У контексті дослідження форм дозвілєвої діяльності як чинника соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку використовуються різні методи дослідження, що створюють основу для аналізу та структурування дозвілєвих практик.

Системна підхід дозволяє розглядати дозвілля як комплексну соціальну структуру, що має організацію, ролі та зв'язки. Наприклад, у статті «Соціально-педагогічний супровід іноземних студентів» системний підхід визнано як «систему в системі»: кожен адаптаційний компонент (психологічний, культурний, соціальний) формує єдину систему соціальної адаптації [57]. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського системно-діяльнісний підхід виокремлює взаємозалежність патріотичного, морального, естетичного, інтелектуального виховання як складових цілісної педагогічної системи [21]. Тобто для дозвілля це означає, що ігри, творчість, масові заходи — мають розглядатися як підсистеми загальної системи адаптації дитини.

Діяльнісний підхід підкреслює активну функцію дитини як суб'єкта власної діяльності. Він підкреслює, що дитина не просто пасивно засвоює досвід вільного часу, а конструює його через свої дії. Ця ідея тісно пов'язана із системно-діялісним підходом Сухомлинського, коли дитяча діяльність — це

не лише участь, а творче й цілеспрямоване перетворення світу [21]. У рамках соціальної адаптації, заходи відпочинку, що базуються на діяльнісному підході, дають дитині можливість виконувати соціальні ролі, організовувати заходи разом з іншими учасниками, вирішувати проблеми та встановлювати комунікацію, що допомагає розвивати відповідальність, цілеспрямованість та самостійність.

Культурологічний підхід дозволяє розглянути дозвілля як компонент ширшого суспільного середовища — як носія суспільних цінностей, символів та звичаїв. Згідно з дослідженням Колесник Н.Є., культурологічний підхід в освіті й педагогіці включає в себе системно-діяльнісний, синергетичний підхід, і стимулює творче осмислення культурної активності [29]. У дозвіллевих практиках це означає, що святкові події, творчі заняття та етнокультурні програми можуть бути не просто розвагами, а й методом передачі та формування культурних цінностей, суспільної приналежності та зв'язку поколінь.

Гуманістичний метод зосереджується на індивідуальності дитини, її ціннісному «я», свободі вибору та особистісній самореалізації. За даними академічних досліджень НАН України, особистісний підхід синтезує гуманістичний підхід: «людина як “відкрита можливість” самоактуалізації» — компонент, який лежить в основі гуманістичної педагогіки [40]. У сфері дозвілля це означає, що структурування дитячих розваг повинно сприяти створенню середовища, де дитина може легко вибрати вид занять, діяти автентично та передавати свої внутрішні здібності та принципи, а не просто задовольняти завдання, визначені дорослими.

Особистісно-орієнтований підхід — це підхід, який підкреслює унікальність кожної дитини, її особисті риси, схильності та здібності. В українській педагогіці він пов'язаний із поєднанням гуманістичного підходу та акцентом на самореалізації й автономії особистості [22]. У дослідженні І.

Солощич підкреслюється, що особистісно-орієнтований підхід реалізує принципи індивідуалізації, диференціації, творчості й самореалізації [2]. Щодо занять у вільний час, це означає сприяння можливостям для вибору – як щодо видів дозвілля (гра, творчість), так і щодо обов'язків та змісту – щоб молодь могла виражати свою унікальність, визначати, що привертає її увагу, і тим самим підвищувати мотивацію та успішність адаптації.

При дослідженні моделей дозвілля дітей та їхнього впливу на соціальну адаптацію учнів початкової школи вкрай важливо дотримуватися фундаментальних методологічних принципів, встановлених у національних педагогічних та психологічних знаннях. Ці основи забезпечують наукове обґрунтування, структурованість та співчутливу спрямованість оцінки дитячих занять та середовища, в якому вони розвиваються.

Основна ідея цілісності передбачає розгляд дитини як цілісного процесу, що охоплює фізичний, розумовий, емоційний та соціальний розвиток. Згідно з цим принципом, кожен вид рекреаційного заняття розглядається як елемент, що одночасно впливає на численні аспекти формування особистості. Ця перспектива ґрунтується на понятті багатогранної природи людини, яке займає чільне місце в українській педагогічній думці, підкреслюючи необхідність цілісного бачення розвитку особистості [32]. У сфері дозвілля це означає, що будь-які розваги, мистецькі заняття чи інтерактивні вправи повинні не лише розважати, але й створювати простір для соціального навчання, вираження почуттів та розумового розвитку.

Принцип розвитку ґрунтується на тому, що дитина постійно змінюється, і кожна її зустріч впливає на подальший ріст. В українській психологічній науці дозрівання розглядається як безперервний процес, що охоплює набуття нових способів поведінки, залучення та мислення [35]. Щодо відпочинку, ця рекомендація передбачає, що проведення часу має відповідати віковим здібностям, заохочувати розумову діяльність, підтримувати емоційну рівновагу

та сприяти появі нових механізмів подолання труднощів. Це особливо важливо в контексті соціальної адаптації, де дозвілля служить природним, тонким шляхом для вирішення проблем та розвитку соціальної компетентності.

Принцип суб'єктивності спрямовує дослідження на розуміння дитини як активного учасника соціальних починань. На думку І. Беха, дитина не є пасивним об'єктом впливів, вона здатна до вибору, прояву ініціативи та реалізації власних прагнень [4]. Щодо розваг, це означає необхідність покладатися на власні захоплення молодшої людини: вона повинна мати змогу вибирати заняття, брати участь у їхньому структуруванні та відчувати власну цінність у групі, сприяючи атмосфері емоційної безпеки та внутрішнього імпульсу.

Концепція гуманізму диктує необхідність доброзичливого ставлення до дитини, поваги до її почуттів, захоплень та потреб. Національна гуманістична педагогічна спадщина наголошує на тому, що розвиток можливий лише в умовах безпеки, впевненості та самоствердженн [6]. Щодо організації дозвілля, цей принцип передбачає створення емоційно приємної атмосфери, де дитина відчуває цінність та безпеку. В умовах війни та суспільних потрясінь гуманістична перспектива набуває особливого значення, оскільки дозволяє компенсувати розумові дефіцити, знизити рівень тривожності та відновити у дитини відчуття сталості.

Концепція соціальної підтримки ґрунтується на визнаних потребах дитини в її постійному та безпечному середовищі, яке забезпечується дорослим — батьком, вихователем, соціальним працівником або іншою важливою дорослою особою. Згідно з дослідженням О. Зінькової, соціальна підтримка є ключовим фактором успішної адаптації, оскільки «позитивні стосунки з дорослими та однолітками забезпечують дитині відчуття прийняття, захищеності та емоційної стабільності» [22].

Допомога розглядається не лише як допомога у подоланні труднощів, а й як створення обставин, за яких дитина може відновити внутрішню гармонію, побудувати нові можливості взаємодії та подолати стресові ситуації. Це особливо важливо в сучасних українських умовах, де значна кількість дітей зазнала вимушеного переселення, ізоляції від соціальних взаємодій або воєнного конфлікту. Соціальна підтримка в таких умовах охоплює емоційний комфорт, участь у нормалізації розважальних програм та розвиток навичок самоврядування, що сприяє підвищенню соціальної інтеграції та зниженню рівня тривожності.

Отже, методологічні принципи цілісності, прогресу, суб'єктивності, гуманізму та суспільної підтримки забезпечують наукову основу для вивчення рекреаційних занять молоді та дозволяють ретельно проаналізувати процеси, за допомогою яких дозвілля сприяє їхній соціальній адаптації.

У сучасних гуманітарних та соціально-педагогічних дослідженнях використовується поєднання загальнологічних та специфічних методологій. Порівняння – це фундаментальний загальнологічний підхід, який дозволяє точно визначити та сформулювати спільні та відмінні аспекти в межах досліджуваних предметів або методів. При використанні в сфері дозвілля, порівняльний метод виявляється корисним для зіставлення різних форм, наприклад: відпочинок проти художніх занять; святкові програми з елементами арт-терапії - стандартні святкові шоу, щодо їхнього впливу на емоційну стійкість та здатність до соціального об'єднання. Як підкреслюється в наукових рекомендаціях, порівняння сприяє «встановленню кількох якісних характеристик суб'єктів; групуванню, організації та проведенню порівняльної оцінки», тим самим задовольняючи вимоги до оцінки ефективності різноманітних програм дозвілля [42].

Історико-логічний метод дозволяє нам простежити походження явища, точно визначити закономірності його розвитку та причинно-наслідкові зв'язки.

Щодо дозвілля та соціальної адаптації, використання цього методу корисне для вивчення розвитку концепцій організації дитячих свят та форм дозвілля (від усталених святкувань до сучасних інтерактивних заходів) та розуміння того, які соціокультурні елементи сформували їхню зміну. Як підкреслюється в уроках з теорії історичного дослідження, історичний підхід поєднує одночасне та хронологічне дослідження та дозволяє нам «виявляти тенденції історичного зростання», що є вирішальним при відстеженні розвитку дозвілля [60].

Системна підхід та системна оцінка розглядають об'єкт як систему, що складається з елементів, зв'язків та функцій. Для дослідження відпочинку це означає вивчення взаємодії частин (дитина - сім'я - організатор - група однолітків - місце проведення події) та їхнього внеску в процес соціальної адаптації. Системна оцінка дозволяє нам точно визначити не лише безпосередній вплив (наприклад, піднесення настрою), але й приховані процеси (зміцнення громадських зв'язків, розвиток навичок командної роботи). У відповідній літературі системна оцінка визначається як «серія кроків для встановлення структурних взаємозв'язків між компонентами досліджуваної системи» та вважається особливо цінною при роботі зі складними суспільними явищами [49].

Узагальнення – це логічна процедура, яка дозволяє виводити загальні твердження на основі групування фактів. У педагогічних та соціальних дослідженнях воно використовується після збору емпіричних даних (спостережень, опитувань, прикладів) для розробки рекомендацій та норм. Узагальнення поєднується з індукцією (на основі окремих фактів ми формуємо загальні закономірності) та дедукцією (ми перевіряємо узагальнення за допомогою свіжих даних). Методологічні джерела наголошують, що узагальнення повинно ґрунтуватися на репрезентативних даних та однозначній методології збору інформації [42].

Моделювання – це техніка побудови описових або пояснювальних структур (моделей), що відображають структуру, функціонування або основні процеси явища. У дослідженнях дозвілля моделювання виявляється корисним для створення наративів подій, розробки теоретичної основи зв'язків «тип дозвілля → афективний стан → соціальний обмін → адаптація» тощо. Методологічні ресурси показують, що моделювання може бути як якісним (діаграми, блок-схеми), так і кількісним (моделювання, числові представлення), а його метою є створення «пояснювальних схем» та розробка реальних відповідей до їх емпіричної перевірки [60].

Висновки до 1 розділу

Проведене теоретико-методологічне дослідження дозволяє повною мірою розкрити сутність та структуру дозвілля молоді в умовах соціальної адаптації учнів початкової школи. Перш за все, було виявлено, що дозвілля як соціокультурне явище має довгу історію: від церемоніальних та ритуальних форм старшого суспільства до сучасної інтерактивної, ігрової, творчої та розмовної діяльності. Дослідження наукових джерел показало, що поняття «дозвілля» поступово перейшло від розгляду як часу, вільного від праці, до багатогранної концепції, що охоплює сферу самореалізації, винахідливості, зростання та соціального обміну. У сучасних гуманістичних дослідженнях вільний час розглядається як життєво важлива складова сфери існування дитини, яка включає перспективи афективної рівноваги, розмовної стабільності, формування нових соціальних функцій та подолання емоційних перешкод.

Розглядаючи особливості вільного часу дітей, зазначається, що це окреме соціально-педагогічне явище, яке поєднує аспекти гри, винахідливості, дискурсу, фізичної дії та вираження почуттів. Дозвілля дітей має свої власні норми, сформовані зрілістю та психічними особливостями молодших учнів: потреба в грі, дотику та русі, інтенсивні емоційні реакції, послідовні стандарти,

сприятлива підтримка, а також передбачуваність подій та відчуття безпеки. Саме ці якості роблять дозвілля корисним середовищем для соціальної адаптації, оскільки будь-який вид занять – від художніх майстер-класів до масових свят – може слугувати засобом для розвитку здібностей до командної роботи, самопрезентації та соціальної спроможності.

Детально викладено суть поняття соціальної адаптації для дітей початкової школи. Соціальна адаптація на цьому етапі проявляється як входження дитини в нове або змінене соціальне середовище, накопичення практичних знань щодо взаємодії з іншими, прийняття суспільних норм та опанування ролей. Аналіз наукових джерел засвідчив, що адаптація охоплює емоційний, поведінковий і соціально-комунікативний компоненти й може супроводжуватися низкою труднощів: підвищеною тривожністю, невпевненістю, емоційною нестабільністю, униканням нових контактів, імпульсивністю, конфліктністю чи замкнутістю. Особливо виразними ці прояви стають у ситуаціях стресу, невизначеності або змінених соціальних умов.

Окремо підкреслюється специфіка адаптації дітей під час воєнного стану та обов'язкового переселення. Психологічні дослідження останніх років показують, що молодь, яка пережила травматичні події, відчуває підвищену потребу в безпечному середовищі, емоційній підтримці, організованій присутності та можливості озвучити свій досвід у символічний спосіб. Саме дозвілля — особливо творче, ігрове та святково-комунікативне — стає простором, де дитина може відновити відчуття нормальності, знизити рівень напруги, повернути контроль над власними емоціями й відновити довіру до соціального оточення. Святкові та масові події мають особливу функцію в цьому середовищі, оскільки вони поєднують спільні події, емоційну єдність та традиції, що сприяє розвитку стабільного психоемоційного стану.

Методологічна частина розділу підтверджує практичність використання низки методів — системних, орієнтованих на дію, соціальних, гуманістичних та

орієнтованих на індивідуальність. Кожен із них дозволяє розкрити різні аспекти досліджуваного явища: системний — аналізувати взаємозв'язки між елементами дозвілєвої діяльності; діяльнісний — акцентувати на активній ролі дитини; культурологічний — пояснювати соціокультурні витоки форм дозвілля; гуманістичний — підкреслювати цінність особистості та її емоційних потреб; особистісно орієнтований — адаптувати дозвілєві практики до індивідуальних особливостей дітей.

Принципи цілісності, розвитку, суб'єктності, гуманізму та соціальної підтримки пропонують гуманітарну перспективу для дослідження, визначають методи вивчення потреб дітей, організації дозвілля та розуміння отриманих результатів. Разом з методами наукового аналізу — порівняльним, історико-логічним, системним, узагальнюючим та моделюючим — вони створюють повну методологічну базу, придатну для вивчення функції дозвілля в механізмах адаптації.

Підсумовуючи результати першої частини, можна стверджувати, що дозвілля є життєво важливим соціальним активом, який може суттєво вплинути на прогрес соціальної адаптації учнів початкової школи. Воно поєднує ігрові, емоційні, інтерактивні та винахідливі аспекти, що забезпечують природний, непримусовий шлях для молодшої людини до входження в суспільне життя. Таким чином, теоретичні та методологічні основи, детально описані в цьому сегменті, формують основу для подальшого дослідження успішного дозвілля та підтвердження його впливу на подолання проблем адаптації, особливо в умовах складних обставин воєнного часу.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОЗВІЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ

2.1. Аналіз існуючих практик організації дозвілля для дітей молодшого шкільного віку

Організація дозвілля дітей молодшого шкільного віку в сучасній Україні розвивається на поєднанні кількох важливих тенденцій: компетентнісної реформи загальної середньої освіти (НУШ), оновлення позашкільної освіти та зростання ролі сім'ї та громади у забезпеченні цінного вільного часу дитини. У нормативно-правовому полі ключову роль відіграють Закон України «Про освіту» та спеціальний Закон України «Про позашкільну освіту», де позашкільну освіту визначено як складову безперервної освіти, що забезпечує розвиток здібностей і організацію змістовного дозвілля дітей та учнівської молоді [48]. Статті 6, 8 та 15 цього Закону фіксують право дитини на позашкільну освіту відповідно до її інтересів, завдання вільного розвитку особистості, формування соціального досвіду, а також основні напрями діяльності закладів: художньо-естетичний, спортивний, туристсько-краєзнавчий, науково-технічний, еколого-натуралістичний тощо [48].

Вікові особливості молодших школярів (орієнтовно 6–10 років) зумовлюють специфіку їхнього дозвілля. Українські психологи й педагоги наголошують на високій емоційності, потребі в русі, переважанні ігрової та навчально-ігрової діяльності, прагненні до визнання з боку ровесників та дорослих [17]. У працях, присвячених розвитку особистості молодшого школяра, підкреслюється, що вільний час у цьому віці є ключовим ресурсом для формування ціннісних орієнтацій, моральних норм, емоційної стійкості, а також навичок співпраці й саморегуляції [51]. Відповідно, сучасні українські практики організації дозвілля орієнтуються не лише на відпочинок, а й на виховний, розвивальний та соціалізаційний потенціал вільного часу.

У рамках реформи «Нової української школи» вільний час молодших учнів розглядається як елемент цілісного навчального середовища, яке має підтримувати цінності дитинства, психологічний комфорт і можливості для творчого самовираження. У концептуальних документах НУШ акцентовано на необхідності створення навчально-предметного середовища, яке поєднує навчання, гру та різні форми дозвілєвої діяльності, а також передбачає партнерство «учень—учитель—батьки» [38]. У дослідженнях Н. Антоненко, Г. Гончарук та інших, присвячених організації дозвілєвої діяльності в умовах НУШ, показано, що ефективні практики спираються на гнучке планування режиму дня, баланс між керованою педагогом і самостійно обраною активністю, інтеграцію ігор, творчих проєктів та відпочинкових зон у структуру класного простору.

У закладах загальної середньої освіти провідними формами організації дозвілля молодших школярів є: позаурочна діяльність (класні години, виховні заходи, свята, квести, екскурсії), гурткова робота на базі школи, участь у шкільних проєктах, а також діяльність груп продовженого дня. Дослідження О. Чупрун засвідчує, що позанавчальна робота у початковій школі дедалі більше структурується як система дозвілєвих заходів, де урок доповнюється ігровими, творчими, спортивними та комунікативними формами активності, спрямованими на розвиток компетентностей і соціальних навичок [63]. Авторка, спираючись на структурно-функціональний підхід, описує дозвілля молодших школярів як упорядковану систему видів діяльності (ігрової, пізнавальної, творчої, комунікативної), які інтегруються у позанавчальний час і виконують виховну, рекреаційну, компенсаторну та соціалізуючу функції.

Окремий блок практик пов'язаний із роботою груп продовженого дня. Дослідження Г. Габорака демонструє, що в реальних умовах української школи саме ГПД стає простором, де поєднуються навчальна підтримка, ігрова активність, гурткова робота та вільне спілкування молодших школярів [9]. У роботі зазначається, що продуктивні методи позашкільних програм включають

чергування розумової та фізичної активності, незначні розважальні заняття (активні паузи, «ігрові перерви», художні заняття) та залучення молоді до розробки спільних проектів. Підкреслюється, що без продуманої педагогічної структури відпочинок у позашкільному середовищі може звестися до простого «нагляду», не використовуючи повною мірою навчальний потенціал вільного часу.

Важливим напрямом є організація дозвілля у системі позашкільної освіти. Історико-педагогічні дослідження українських науковців показують, що мережа позашкільних закладів (будинки та палаци дитячої та юнацької творчості, станції юних техніків і натуралістів, дитячі спортивні школи, бібліотеки, театри, клуби за місцем проживання) традиційно виступала ключовим інститутом організації дитячого дозвілля, забезпечуючи можливості для розвитку таланту, творчості та соціальної активності дітей у вільний від навчання час [62]. У цих закладах розвинувся широкий спектр діяльності: художні та естетичні майстерні (танці, образотворче мистецтво, драма), технічні гуртки, спортивні секції, екскурсійні та регіональні історичні товариства, а також екологічні та наукові організації, які досі є основними методами структурування вільного часу молодших школярів.

Сучасні методичні рекомендації щодо структурування командної роботи підкреслюють необхідність послідовного вивчення інтересів дітей, адаптивного структурування навчального матеріалу, поєднання індивідуальних та колективних завдань, сприяння самостійності дітей, а також забезпечення безпечної, емоційно приємної атмосфери [36]. У практиці українських закладів це проявляється через створення дитячих рад гуртка, проведення опитувань і анкетувань щодо бажаних видів дозвілля, залучення дітей до вибору тематики заходів (наприклад, «дні улюбленої книги», «творчі майстерні вихідного дня», «еколого-ігрові стежки»).

Окрема галузь сучасних методів стосується організації дозвілля як засобу психічної підтримки та запобігання шкільній неуспішності. У роботах,

присвячених виправленню труднощів у молодших учнів, підкреслюється значення казкотерапії, креативних терапевтичних методів, драматичної гри та інтерактивних майстер-класів для зменшення тривоги, подолання навчальної тривоги та формування позитивного ставлення до школи. У поєднанні з традиційними позакласними заходами ці практики утворюють розгалужену систему «підтримувального дозвілля», яка особливо актуальна в умовах воєнного стану, масового переміщення дітей, зростання рівня стресу. Накази та роз'яснення щодо організації роботи закладів позашкільної освіти у воєнний період додатково акцентують на завданнях психологічної підтримки, створення безпечних локацій для змістовного дозвілля та розвитку соціальної активності дітей [47].

У сучасних дослідженнях з педагогіки дозвілля молодших школярів все частіше використовується поняття «самокероване дозвілля», під яким розуміють діяльність, що ініційована дитиною, пов'язана з вільним вибором соціально значущих ролей і видів активності, спрямована на духовний розвиток і самореалізацію [43]. У практичному вимірі це виявляється в створенні в школі та позашкільних закладах «просторів вибору» – ігрових, творчих, дослідницьких осередків, де дитина може самостійно обирати заняття, змінювати види діяльності, ініціювати власні малі проєкти (наприклад, міні-виставки, шкільні радіопередачі, благодійні ярмарки). Досвід впровадження НУШ підтверджує, що саме такі практики найбільш повно відповідають дитиноцентричній моделі освіти, бо поєднують особисту зацікавленість учня з виховними й навчальними завданнями школи.

Разом із тим, у науково-методичній літературі фіксується низка проблем, що стримують розвиток дозвіллевих практик. Серед них – недостатня готовність частини вчителів до організації культурного дозвілля, домінування «сценарних» підходів, орієнтованих на разові масові заходи, а не на системну щоденну дозвіллеву діяльність, слабе використання методів вивчення дозвіллевих інтересів дітей [61]. Додаються й об'єктивні чинники: нерівний

доступ до позашкільних закладів у містах та сільській місцевості, обмежені матеріально-технічні ресурси, навантаження молодших учнів академічними завданнями, конкуренція з боку цифрових розваг, які не завжди мають виховну спрямованість. У відповідь на ці виклики пропонуються моделі партнерства школи, сім'ї та громади, інтеграція ресурсів бібліотек, будинків культури, спортивних і творчих секцій, використання цифрових платформ для організації змістовного онлайн-дозвілля, а також підготовка вчителів і керівників гуртків до роботи в логіці педагогіки дозвілля.

Важливою тенденцією останніх років є інклюзивний вимір організації дозвілля. Дослідження, присвячені дозвіллю дітей з інвалідністю та особливими освітніми потребами, підкреслюють, що якісно організований вільний час сприяє соціалізації, підвищенню самооцінки, формуванню позитивного досвіду спілкування зі здоровими однолітками, зменшенню ризиків ізоляції [14]. У практиці українських установ це демонструється через формування інклюзивних підрозділів, адаптацію матеріалів для розважальних заходів, залучення помічників та вихователів, а також ігрові та художні методи, що дозволяють молоді безперешкодно користуватися медичною допомогою.

Загалом, можна стверджувати, що сучасні методи організації дозвілля для дітей початкової школи в Україні демонструють значну різноманітність за структурою та змістом, дедалі більшу увагу приділяють компетентнісному, дитиноорієнтованому та інклюзивному стилю, а також зростаючому значенню позакласної освіти як сфери для необмеженого розвитку дитини. Водночас, актуальні проблеми – обмежена підготовка педагогів до навчання, нерівномірна доступність ресурсів, вплив воєнної ситуації – підкреслюють необхідність подальшого академічного та практичного вивчення та вдосконалення дозвіллевої діяльності з урахуванням особливостей розвитку молодших учнів, потреб конкретних місцевостей та вимог сучасного українського шкільного життя.

2.2. Дослідження труднощів соціальної адаптації дітей

Соціальна адаптація молодших школярів – це складний, багатогранний процес, який охоплює емоційну, інтерактивну та поведінкову сфери особистості. Дослідники наголошують, що саме у віці 6–10 років формуються фундаментальні системи взаємодії дитини з соціальним середовищем, що впливає на її подальший успіх у групах та здатність до формування особистих зв'язків. У сучасних умовах, що включають війну, вимушене переселення, зміну місця проживання та зростання рівня соціальної нестабільності, питання адаптації набуває ще більшої актуальності. У ході теоретичного аналізу українських наукових досліджень виокремлено три ключові групи труднощів, що найчастіше виявляються у дітей молодшого шкільного віку: емоційні, комунікативні, поведінкові.

З огляду на зазначене, виникла потреба в емпіричному дослідженні реальних труднощів соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку, яке б враховувало не лише теоретичний аналіз, а й дані, отримані безпосередньо від дітей та їхніх батьків. Для цього було розроблено комплекс методів дослідження, що включає:

- анкетування батьків щодо адаптаційних труднощів та потреб дітей у дозвіллі;
- опитування дітей, адаптоване до вікових можливостей і спрямоване на виявлення їхнього ставлення до дозвілля та взаємодії з однолітками;
- спостереження за поведінкою дітей під час групових активностей (ігрових, творчих, інтерактивних);
- аналіз соціально-психологічних характеристик сучасних дітей у контексті дозвілля та соціальної адаптації.

У межах дослідження було проведено опитування батьків дітей молодшого шкільного віку з 10.11.2025 по 12.11.2025 за допомогою анкетування у Google Форми. Загалом в опитуванні взяли участь 40 батьків, які

надали відповіді щодо труднощів соціальної адаптації своїх дітей та особливостей їхньої дозвілєвої діяльності.

Висновки опитування:

1. Як ваша дитина зазвичай проводить вільний час?

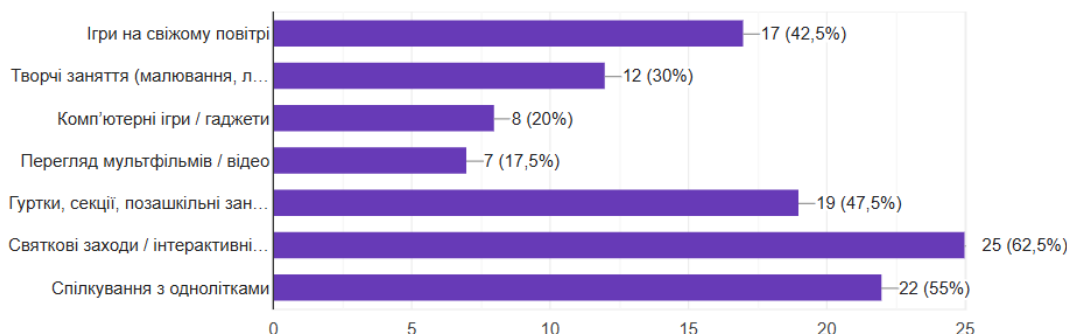

Рис.2.2.1 «Як ваша дитина зазвичай проводить вільний час?»

Отримані результати свідчать, що більшість дітей обирають соціально орієнтовані та емоційно насичені форми дозвілля, що включають взаємодію з іншими дітьми та участь у подієвих заходах. Святкові програми та інтерактивні події є одними з найпопулярніших видів дозвілля, таку відповідь дали 25 дітей (62,5%), що підкреслює їхній потенціал як інструменту соціальної адаптації. Це підтверджує, що подієві формати мають виражений соціалізуючий ефект і є затребуваними серед сімей.

2. Як ви оцінюєте рівень соціальної адаптованості вашої дитини?

Рис. 2.2.2 «Як ви оцінюєте рівень соціальної адаптованості вашої дитини?»

Більшість дітей мають середній рівень соціальної адаптованості, що означає потребу у додатковій допомозі дорослих у соціальних ситуаціях. Досить значна частка дітей (30,8%) демонструє труднощі у встановленні контактів і взаємодії з новими людьми. Лише невеликий відсоток (12,8%) легко адаптується в різних соціальних умовах. Це підкреслює необхідність розробки та впровадження спеціальних адаптаційних дозвіллевих програм, зокрема інтерактивних святкових заходів.

3. З якими труднощами соціальної адаптації найчастіше стикається ваша дитина? (можна обрати кілька варіантів)

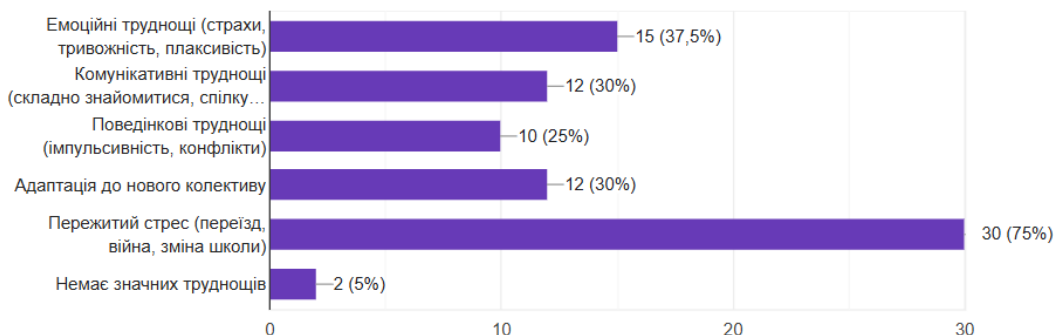

Рис. 2.2.3 «З якими труднощами соціальної адаптації найчастіше стикається ваша дитина?»

Найбільш поширеною проблемою є стресові переживання 30 (75%), пов'язані з війною та вимушеними змінами життєвих умов. Це актуалізує потребу у створенні безпечних, позитивно забарвлених середовищ для дітей. Крім того, значна кількість дітей має емоційні 15 (37,5%), комунікативні 12 (30%) та поведінкові труднощі 10 (25%), що ускладнює процес адаптації. Отже, адаптаційні програми мають включати як емоційно-підтримувальні, так і соціально-комунікативні практики.

4. Які форми дозвілля найбільше допомагають вашій дитині соціалізуватися?

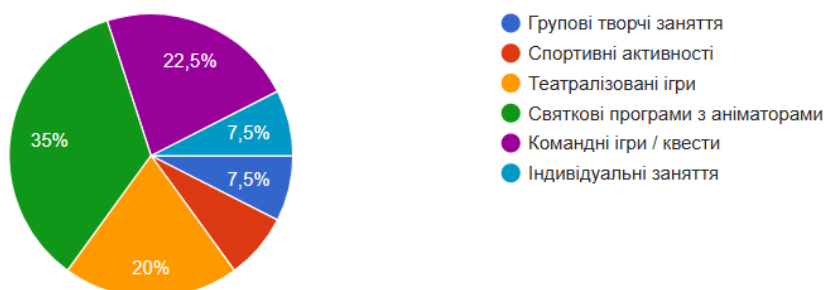

Рис. 2.2.4 «Які форми дозвілля найбільше допомагають вашій дитині соціалізуватися?»

Найефективнішими формами соціалізації, на думку батьків, є святкові заходи з аніматорами (35%), що підтверджує їхню високу емоційну привабливість та здатність об'єднувати дітей. Також чільне місце займають командні ігри та квести (22,5%), що формують навички взаємодії, співпраці та

комунікації. Ці дані логічно обґрунтовують вибір формату подієвого заходу у проєктній частині дипломної роботи.

5. Чи бере ваша дитина участь у святкових заходах?

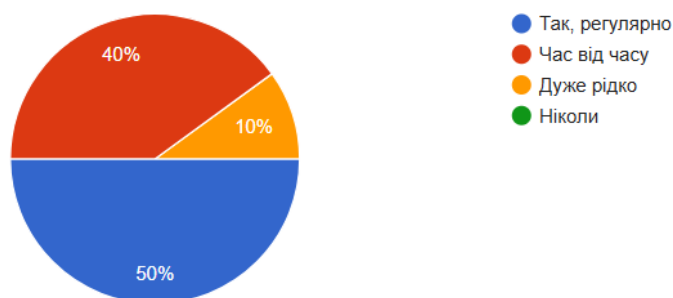

Рис. 2.2.5 «Чи бере ваша дитина участь у святкових заходах?»

Половина дітей регулярно відвідує святкові заходи, а ще 40% — роблять це час від часу. Це означає, що такі заходи є поширеною та прийнятною формою дозвілля, а також важливою частиною дитячої соціалізації. Лише 10% дітей відвідують їх рідко, що може бути пов'язано з індивідуальними труднощами або нестачею доступних програм у місті.

6. Як святкові заходи впливають на вашу дитину? (можна декілька варіантів відповідей)

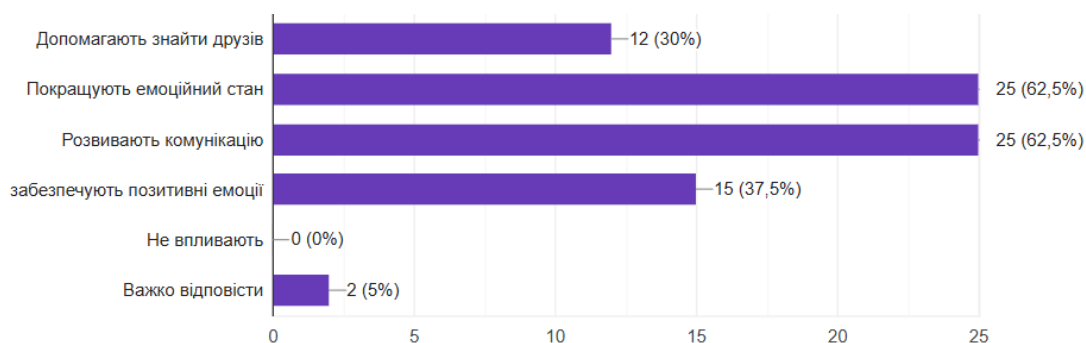

Рис. 2.2.6 «Як святкові заходи впливають на вашу дитину?»

Святкові заходи мають потужний соціально-емоційний ефект: вони покращують настрій 25 (62,5%), сприяють комунікації 25 (62,5%) та допомагають встановлювати стосунки з однолітками (30%). Це робить їх ефективним інструментом соціальної адаптації, особливо для дітей зі зниженим рівнем соціальних навичок чи емоційним напруженням.

7. Яких видів дозвілля вам бракує у місті Павлоград? (можна декілька варіантів відповідей)

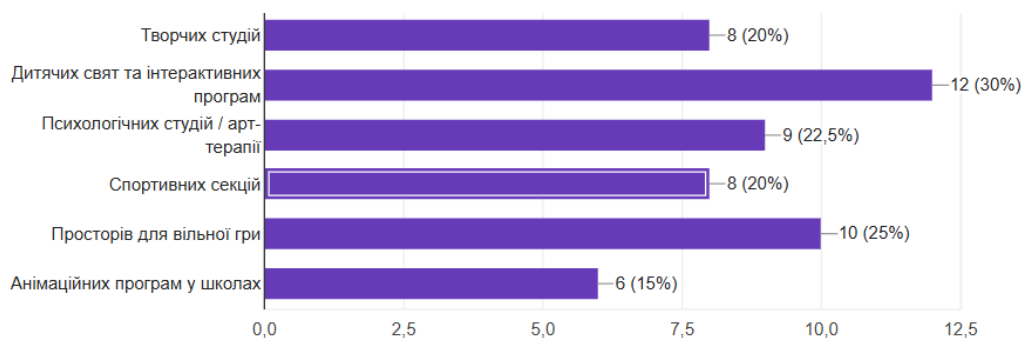

Рис. 2.2.7 «Яких видів дозвілля вам бракує у місті Павлоград?»

Найбільшою потребою громади є дитячі свята та інтерактивні програми (30%), яких бракує у місті. 10 батьків також наголошують на потребі у просторах для вільної гри (25%) та психологічній підтримці (арт-терапія) 6 (22,5%). Це підтверджує актуальність створення агенції дитячих свят, яка поєднуватиме розважальні та адаптаційно-розвивальні функції. Таким чином, вибір теми дипломної роботи та подальший проєкт зі створення

соціокультурного заходу повністю відповідає реальним потребам громади міста Павлоград.

Було також проведено опитування у Google Формі серед дітей віком від 6 до 10 років з 10.11.2025 по 12.11.2025, у якому взяли участь 36 респондентів. Опитування дало змогу виявити особливості їхнього дозвіллевого вибору, рівень соціальної відкритості та потреби у формах діяльності, що сприяють соціальній адаптації. Результати:

1. Що ти найбільше любиш робити у вільний час? (можна декілька варіантів відповідей)

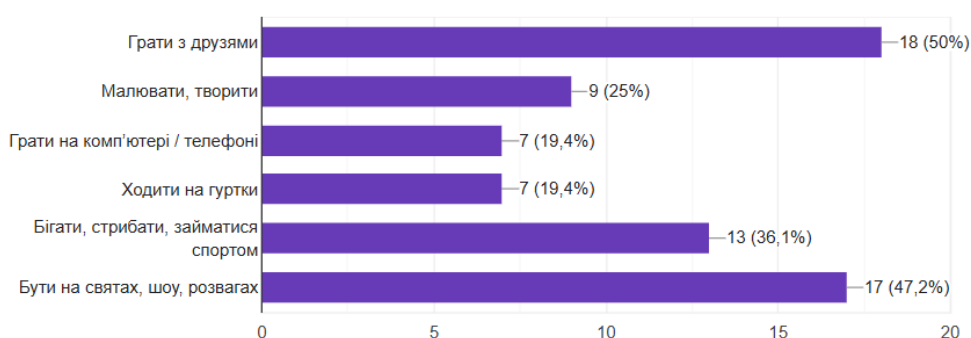

Рис. 2.2.8 «Що ти найбільше любиш робити у вільний час?»

Отримані дані свідчать, що для 17 дітей молодшого шкільного віку найбільш значущими є соціальні та рухові форми дозвілля, а також участь у святкових подіях та розважальних шоу (47,2%). Це підтверджує, що діти природно тяжіють до активної взаємодії та емоційно насичених діяльностей, які сприяють розвитку комунікації, творчості та позитивного емоційного стану. Попит на святкові програми майже дорівнює популярності гри з друзями, що підкреслює ефективність і привабливість подієвого формату дозвілля.

2. Чи легко тобі знайомитися з іншими дітьми?

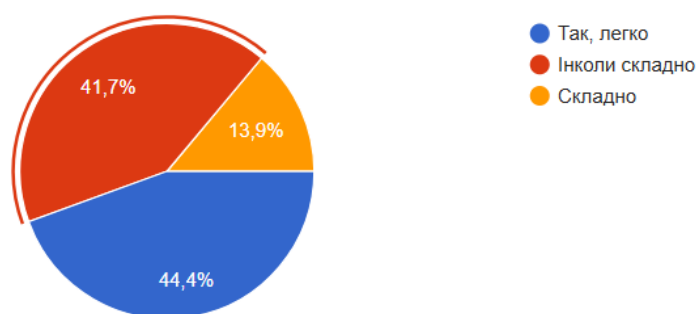

Рис. 2.2.9 «Чи легко тобі знайомитися з іншими дітьми?»

Майже половина дітей вільно знайомляться з іншими, однак близько 55% (понад половина) відзначають певні труднощі у встановленні нових контактів. Це свідчить про потребу у середовищах, які забезпечують підтримувану, ненав'язливу та безпечну соціальну взаємодію. Такі умови найкраще створюються у форматах групових ігор, командних активностей та святкових заходів з аніматорами, де дітям легше проявляти себе й долати сором'язливість.

3. На яких заходах ти найбільше радієш? (можна декілька варіантів відповідей)

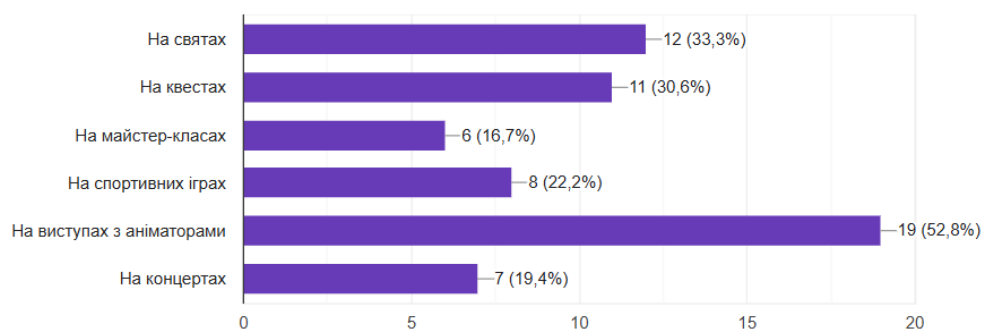

Рис. 2.2.10 «На яких заходах ти найбільше радієш?»

Понад половина дітей (52,8%) найбільше радіють виступам з аніматорами, а також святам (33,3%) і квестам (30,6%). Це показує високу ефективність інтерактивних, емоційно-ігрових форматів, які включають безпосередню участь дітей, елементи історії, ролей, сюжету та рухової активності. Такі події дають можливість прожити яскраві емоції, розкрити соціальні навички, відчувати себе частиною групи. Водночас популярність квестів і свят підтверджує потребу дітей у пригодах, рухливості, соціальній взаємодії та ігровій драматургії.

4. Чи подобається тобі бути у групових іграх?

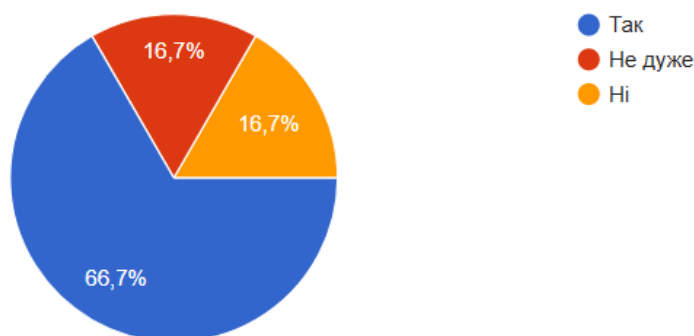

Рис. 2.2.11 «Чи подобається тобі бути у групових іграх?»

Більшість дітей — майже дві третини — отримують задоволення від участі в групових іграх, що підкреслює їхню важливість у дозвіллевій діяльності та процесі соціальної адаптації. Діти цього віку природно тяжіють до спільної гри, яка сприяє розвитку навичок співпраці, лідерства, комунікації та емоційної регуляції. Проте третина дітей (33,4%) не завжди почувається комфортно у групових ситуаціях, що свідчить про важливість м'яких,

доброзичливих форматів взаємодії, де включення у групу відбувається через гру, а не примусово.

5. Чого ти хотів(ла) би більше у своїх розвагах? (можна декілька варіантів відповідей)

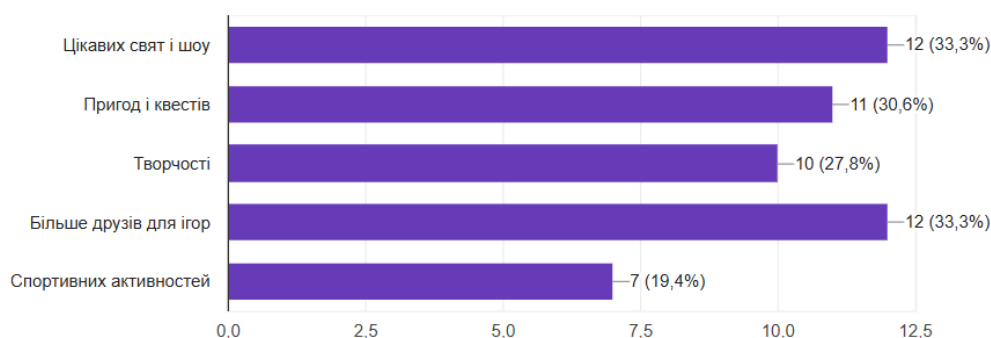

Рис. 2.2.12 «Чого ти хотів(ла) би більше у своїх розвагах?»

Це свідчить про те, що сучасні діти прагнуть динамічних, інтерактивних та соціально спрямованих форм дозвілля (33%), які одночасно розважають, об'єднують і розвивають. Формати, що поєднують святковість, ігрові ролі, пригодницький сюжет та групову взаємодію, є найбільш відповідними їхнім інтересам та потребам у соціальній адаптації.

Аналіз результатів опитування батьків та дітей віком 6–10 років дозволив комплексно оцінити характерні труднощі соціальної адаптації молодших школярів та визначити ті чинники, які найбільш суттєво впливають на їхню емоційну стабільність і соціальну взаємодію. Дані опитування свідчать, що навіть за наявності різноманітних форм дозвілля значна частина дітей все ще потребує додаткової підтримки у процесі пристосування до соціального середовища.

Результати опитування батьків показали, що понад половина дітей мають лише середній рівень соціальної адаптації, що вимагає постійної допомоги дорослих у комунікації та формуванні соціальних зв'язків. Третина дітей демонструє низьку адаптивність, що проявляється в униканні контактів, труднощах у знайомстві та страхах перед новими ситуаціями. Основними причинами таких труднощів названо пережитий стрес, спричинений війною, переїздом або зміною середовища, а також емоційні та комунікативні труднощі, що підтверджує значний вплив зовнішніх кризових обставин на дитячу психіку.

Дані опитування дітей корелюють з відповідями батьків: частина дітей прямо зазначає, що їм складно знайомитися з однолітками, а участь у групових іграх викликає труднощі приблизно у третини з них. Це вказує на сформовану потребу в підтримувальному середовищі, де соціальна взаємодія вибудовується поступово, м'яко та у форматах, що викликають позитивні емоції.

При цьому обидві групи респондентів — і батьки, і діти — відзначають, що саме святкові програми, театралізовані ігри, анімаційні виступи та квести найбільш ефективно сприяють зниженню емоційного напруження і розвитку комунікації. Батьки особливо підкреслюють позитивний вплив святкових заходів на емоційний стан та соціалізацію дітей, а діти виражають яскраві емоційні уподобання до таких активностей та бажання брати участь у них частіше.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що основними труднощами соціальної адаптації дітей є емоційні переживання, знижена комунікативна активність, недостатність позитивних соціальних контактів. Найбільш дієвим інструментом подолання цих труднощів є дозвілєві практики, що поєднують ігрові, творчі, театралізовані та святково-анімаційні форми роботи, які стимулюють командність, комунікацію та позитивні емоції. Отже, саме створення якісних святкових та інтерактивних заходів може стати

ефективним засобом підтримки соціальної адаптації дітей у сучасних умовах, зокрема у контексті пережитого стресу війни.

2.3. Визначення потреб дітей у дозвілєвій діяльності, спрямованій на адаптацію

Визначення потреб учнів початкової школи у сфері вільного часу є важливим етапом дослідження, оскільки дозвілля часто є основним засобом їхньої соціальної адаптації, емоційного заспокоєння та вдосконалення навичок взаємодії. За сучасних обставин, особливо в періоди конфліктів, потреби дітей змінюються, посилюючись новими вимогами, пов'язаними з тривогою, пережитими злиднями, вимушеними змінами оточення та розривом суспільних зв'язків.

Наукові дослідження українських психологів і педагогів підкреслюють, що потреби дітей у дозвіллі є не лише рекреаційними, а й соціально-компенсаторними. Як зазначає Сидоровська Є.А., «дозвілєва діяльність у дитячому віці виступає важливим середовищем переживання успіху, соціальної прийнятості й формування емоційної стійкості» [55]. У цьому контексті дозвілля стає не просто відпочинком, а особливо значущим простором підтримки, розвитку й адаптації.

Однією з ключових потреб дітей є потреба у соціальній взаємодії. У молодшому шкільному віці активно формується комунікативна сфера, з'являються перші стійкі форми групової поведінки, значно зростає вплив однолітків. За даними українських педагогічних досліджень, діти цього віку потребують діяльності, яка дає можливість об'єднуватись у групи, діяти разом, брати участь у колективних ігрових та творчих заходах [45]. Саме в такому середовищі вони практикують навички співпраці, набувають досвіду спільного вирішення завдань і долають невпевненість у нових соціальних ситуаціях.

Не менш важливою є необхідність творчого самовираження, яке забезпечує збалансований психологічний розвиток. Творчі активності, такі як

театралізація, малювання, музичні та рухові форми допомагають розвивати емоційну сферу, допомагають дітям передавати свої внутрішні почуття та підвищувати їхню самооцінку. Ці формати особливо важливі, коли дитина стикається зі стресовими ситуаціями — уява служить резервом для психічного відновлення.

Третьою важливою потребою є емоційна підтримка і позитивне підкріплення. Дослідження у галузі дитячої психології показують, що яскраві події, свята, ігрові розваги створюють у дітей відчуття безпеки й радості, допомагають долати емоційну напругу та сприяють формуванню стійкості до стресу [30]. Дозвілєві заходи, які створюють атмосферу прийняття та підтримки, відіграють важливу роль у формуванні позитивного соціального досвіду.

Окреме місце серед потреб посідає фізична активність, оскільки діти молодшого шкільного віку мають високий рівень енергійності, а рухлива діяльність є природним засобом розвитку та емоційної стабілізації. Українські фахівці вказують, що рухливі ігри, спортивні активності та динамічні форми дозвілля сприяють не лише фізичному розвитку, а й розширенню соціальних контактів, зниженню тривожності та подоланню невпевненості [20].

Додатковою життєво важливою вимогою є атмосфера психологічної безпеки, де дитина може відкрито висловлювати свої думки, брати участь, пробувати щось нове та помилятися, не боячись критики. Дослідження сучасних українських педагогів підкреслюють, що дітям особливо потрібна сердечна, емоційно підтримуюча атмосфера, де дорослий виступає не як наглядач, а як співучасник у цій справі.

Отже, потреби дітей у вільних заняттях, зосереджених на соціальній адаптації, є багатогранними. Вони охоплюють: соціальний обмін, творче висловлювання, емоційну підтримку, фізичну активність та безпечне середовище для дискусії. Задоволення цих потреб створює умови для

покращення навичок спілкування, зменшення емоційного напруження та розвитку сприятливих стосунків з однолітками та старшими.

Висновки до 2 розділу

У другому розділі було проведено поглиблене дослідження існуючої організації дозвілля для дітей початкової школи, визначено основні перешкоди для їхньої соціальної адаптації та окреслено основні потреби дітей у відповідних форматах дозвілля. Дослідження виявило кілька закономірностей, тенденцій та проблем, які потребують подальшої уваги в реальній організації дозвілля дітей.

По-перше, огляд існуючих методів показав, що в Україні, і зокрема в місті Павлоград, домінують традиційні форми дозвілля — гурткова діяльність, спортивні секції, святкові заходи, анімаційні програми, ігрові кімнати та культурно-спортивні події. Тим не менш, існує дефіцит організованих, нових та психологічно підтримуючих заходів, здатних сприяти соціалізації дітей за сучасних обставин, особливо враховуючи військовий тиск. Дозвіллева інфраструктура потребує розширення в бік інтерактивних, винахідливих, емоційно формуючих та орієнтованих на громаду структур, які задовольняють сучасні потреби молоді.

Крім того, результати опитування батьків та дітей, а також огляд спостережень свідчать про те, що значна частина дітей молодшого шкільного віку стикається з труднощами в соціальній адаптації. Найчастіші проблеми стосуються емоційних (занепокоєння, тривога, підвищена чутливість), інтерактивних (проблеми зі знайомством та взаємодією), поведінкових (імпульсивність, суперечки), а також проблем, пов'язаних зі змінами в соціальному середовищі, переїздом та воєнною травмою. Вплив тривалого напруження та невизначеності проявляється у підвищеній потребі дітей у підтримці, безпеці, схваленні та сприятливому соціальному обміні.

Водночас, результати опитування показали, що ефективним засобом соціальної адаптації виступає саме дозвілєва діяльність, зокрема групові, інтерактивні та святкові формати. Підлітки та батьки зазначають, що ці заняття сприяють емоційному заспокоєнню, розвитку взаємодії, зменшенню тривоги та побудові нових громадських зв'язків.

По-третє, визнання потреб дітей підтвердило, що найпопулярнішими видами дозвілля є ті, що поєднують кілька ключових елементів:

- соціальну залученість та групові зусилля,
- емоційну підтримку та психічний спокій,
- уяву та можливість для особистого вираження,
- рух та фізичну активність,
- святковість, ігрові формати та елемент свята,
- безпечне, доброзичливе середовище

Саме такі види розважальної діяльності мають найбільшу здатність сприяти адаптації, зменшувати емоційне напруження та відновлювати соціальні навички дітей. Окремо було зазначено, що в цьому у місті існує запит на інтерактивні святкові програми, арт-терапевтичні заняття, простори для вільної гри, а також події, спрямовані на розвиток комунікативних та емоційних навичок.

Отже, результати другої частини підтверджують, що дозвілля є важливим активом у процесі адаптації дітей початкової школи до суспільства, особливо в період сучасного суспільного тиску, пов'язаного з конфліктами, зміною середовища та підвищеним навантаженням. Отримані дані закладають основу для практичного сегмента дослідження — моделі дозвілєвого заходу, спрямованого на підтримку адаптації дітей та його реалізації.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ІГРОВОЇ ПРОГРАМИ, СПРЯМОВАНОЇ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Мета, завдання та концептуальні засади ігрової програми

Ігрова форма роботи є одним із найбільш ефективних засобів забезпечення соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку, оскільки вона відповідає природним психологічним потребам дитини цього вікового періоду. За даними українських дослідників, гра є провідною діяльністю, що визначає розвиток соціальних, емоційних і комунікативних компетентностей дитини, а також сприяє формуванню навичок взаємодії з однолітками та дорослими. О. Кононко підкреслює, що гра створює умови для «вільного прояву дитячої індивідуальності та розвитку внутрішньої мотивації до взаємодії» [8].

У складних умовах, коли українські діти стикаються зі змінами соціального середовища, воєнного стану і тд., гра стає ще більш значущою. Міністерство освіти і науки України у методичних рекомендаціях наголошує на важливості використання ігрових, арт-терапевтичних та інтерактивних форм роботи для відновлення емоційної рівноваги та розвитку стійкості дітей [39].

Ігрові програми мають особливе значення в контексті формування соціальної адаптації:

- полегшують психоемоційне напруження, що є ключовим для дітей, які зазнали стресових впливів;
- надають можливість встановити зв'язки з однолітками під час спільної діяльності;
- підсилюють відчуття успішності завдяки чітким, досяжним правилам гри;
- розвивають комунікативні навички, зокрема вміння домовлятися, розподіляти ролі, приймати спільні рішення;

- сприяють емоційному відновленню через розваги, рух, уяву та позитивні враження;
- активізують мотивацію до взаємодії, адже гра для дітей є природно привабливою.

З огляду на результати досліджень (розділ 2), ігрова форма була обрана як оптимальна для розв'язання виявлених труднощів дітей: нестача комунікативного досвіду, емоційне напруження, потреба у взаємодії та розвитку навичок співпраці. Саме ігрові програми здатні забезпечити дітям позитивне спілкування, підтримку, психологічний комфорт і можливість відчувати себе частиною колективу, що є ключовим у процесі соціальної адаптації.

Основою реалізації програми є визнання цінності кожної дитини, її потреб, емоційного стану та особистої історії. Гуманістичний підхід охоплює: створення середовища безпеки та гостинності, підтримку емоційного стану, уникнення факторів, які можуть нагадувати про тривожні випадки, залучення до діалогу, заснованого на довірі та доброзичливості. Цей принцип узгоджується з позицією І. Беха, який наголошує, що розвиток особистості можливий лише в умовах “гуманістично зорієнтованого виховного середовища, де дитина відчуває повагу та психологічний комфорт” [3].

У межах програми дитина розглядається не як пасивний учасник заходу, а як активний творець власної взаємодії. Це реалізується через: можливість вибору ролей у грі, участь у прийнятті мікрорішень під час завдань, створення умов для самовираження та ініціативи, залучення до мікрогрупової діяльності з рівноправними ролями. Згідно з концепцією розвитку життєвої компетентності О. Кононко, “самотійність і суб’єктна позиція дитини зростають у діяльності, що дозволяє проявити ініціативу й відповідальність” [8]. Саме тому ігрові ситуації створюються так, щоб дитина почувалася співавтором процесу.

Ігрове програма повинна сприяти всебічному розвитку дитини – емоційному, соціальному, когнітивному та фізичному. Структура ігор, завдань та занять спрямована на: розвиток навичок взаємодії, розвиток навичок самоконтролю та подолання труднощів, стимулювання концентрації, креативності, пам'яті, зміцнення фізичних здібностей через активний відпочинок [67].

Зміст програми має відповідати віковим можливостям дітей віком 6–10 років. Це включає: правила, адаптовані до складності, короткі, жваві фази активності, чіткі вказівки та емоційно яскраві візуальні матеріали та залучення рухливих, сюжетних, командних форм ігрової діяльності. Емоційна складова є ключовою у процесі адаптації. Ігрова програма включає: вправи для зняття напруження, елементи гумору та казковості, доброзичливу взаємодію з аніматорами, підтримувальну комунікацію у групі та ігри, що сприяють підвищенню самооцінки.

Мета ігрової програми полягає у створенні сприятливих соціально-психологічних умов для адаптації дітей молодшого шкільного віку за допомогою цілеспрямовано організованих ігрових заходів, спрямованих на розвиток соціальних здібностей, розвиток позитивних почуттів та зміцнення навичок співпраці в груповому середовищі.

Основна мета заходу полягає в тому, щоб надати дітям можливість жити в безпечному, підбадьорливому та дбайливому середовищі, яке сприяє їхній успішній адаптації до спільної діяльності. У такій атмосфері діти отримують засоби для встановлення нових соціальних зв'язків та органічного розвитку навичок командної роботи з однолітками в спокійному ігровому контексті. Ігрова програма має на меті підвищити рівень соціальної впевненості серед дітей, допомогти подолати комунікативні перешкоди та зменшити тривогу під час групової діяльності.

Відповідно до визначеної мети, програма дозвілєвої ігрової діяльності спрямована на розв'язання комплексу взаємопов'язаних завдань, які забезпечують гармонійний розвиток дитини та сприяють її успішній соціальній адаптації:

1. Встановити умови для безпечної та сприятливої соціальної взаємодії.
2. Розвинути комунікативні навички дітей.
3. Сприяти подоланню емоційних бар'єрів і зниженню тривожності.
4. Розвивати навички саморегуляції та керування емоційними станами.
5. Формувати вміння працювати в команді.
6. Сприяти розвитку творчого потенціалу та уяви.
7. Підсилити соціальну впевненість і позитивну самооцінку.
8. Забезпечити отримання позитивного емоційного досвіду.
9. Підготувати дітей до успішної адаптації в інших соціальних середовищах.

Реалізація ігрової програми соціальної адаптації передбачає досягнення конкретних позитивних змін у розвитку та поведінці дітей молодшого шкільного віку. Очікувані результати охоплюють емоційну, соціальну, комунікативну та поведінкову сфери, що забезпечує всебічний адаптаційний ефект.

У ході програми діти навчаться більш обдуманно реагувати на складні обставини, стримувати імпульсивність та керувати своїми особистими почуттями. Це підвищує їхню стійкість у поведінці та допомагає розвивати розвинені моделі соціальної взаємодії. Завдяки підтримці з боку ведучих та позитивному досвіду участі у спільній діяльності, діти відчують власну важливість, отримають визнання та підтримку від рівних собі. Це розвиває почуття досягнення, підвищує мотивацію та впевненість у власних здібностях.

3.2. Організаційно-педагогічні умови проведення ігрової програми

КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» є одним із ключових позашкільних закладів міста, що забезпечує умови для всебічного розвитку дітей та підлітків. Заклад має достатній матеріально-технічний потенціал, кадрові ресурси та просторові можливості для реалізації інтерактивних, святкових і адаптаційних програм. Проведення ігрової програми саме у цьому закладі є обґрунтованим рішенням, оскільки його інфраструктура відповідає вимогам безпечної, комфортної та розвивальної діяльності для дітей молодшого шкільного віку.

Основною локацією для проведення ігрової програми є велика хореографічна зала Палацу творчості, що дозволяє організувати масштабні інтерактивні активності, групові ігри, театралізовані міні-дійства та святкові виступи. Площа залу дає змогу організувати колективні руханки, командні активності, інтерактивні естафети, що сприяють фізичній активності та груповій згуртованості.

Характеристика великої зали:

- Площа залу дозволяє одночасно розміщувати велику групу дітей (до 80-100 осіб), що створює можливість як для масових ігор, так і для роботи в підгрупах.
- Світлове обладнання: професійні LED-прожектори, які дозволяють створювати потрібні емоційні та сюжетні ефекти.
- Звукове забезпечення: сучасна акустична система, мікрофони, можливість підключення музичних пристроїв та використання фонограм.
- Мобільне облаштування простору: стільці та декорації можуть переставлятися відповідно до потреб сценарію (ігрові зони, кола взаємодії, сценічний простір).

Також заклад має допоміжні приміщення, що можуть бути використані для підготовки заходу:

- гримерна кімната або кімната для переодягання акторів;
- реквізиторська зберігання інвентарю;
- коридорні та холлові зони для попереднього збору дітей;
- санітарні кімнати, які відповідають санітарно-гігієнічним нормам.

КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» має технічне забезпечення, необхідне для проведення інтерактивної програми:

- мультимедійний проектор та екран — для візуальних ефектів, демонстрації відео, інтерактивних завдань;
- аудіотехніка з можливістю регулювання гучності під вікові особливості дітей;
- переносні колонки для створення мобільних ігрових станцій;
- можливість використання власного технічного обладнання аніматорів (мікрофони, музичні пульти, переносні реквізити);
- декоративні конструкції (ширми, банери, фотозони).

Це забезпечує багатофункціональність простору та дозволяє адаптувати його під різні формати дозвілля — від квестів до святкових шоу.

Окремо варто зазначити, що укриття Палацу творчості також повністю підготовлене для продовження заходу у разі повітряної тривоги. Приміщення обладнане всім необхідним: місцями для сидіння, освітленням, вентиляцією та матеріалами для спокійних ігор чи творчих активностей. Завдяки цьому ігрову програму можна безпечно та організовано перенести до укриття.

КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» є оптимальною базою для проведення адаптаційної ігрової програми завдяки поєднанню просторості, технічного забезпечення, безпечних умов та можливості створення інтерактивного, емоційно насиченого середовища. Велика зала дозволяє реалізувати всі елементи програми — ігрові, творчі, рухові та святкові, що

забезпечує всебічний вплив на процес соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку.

Діти молодшого шкільного віку (6–10 років) перебувають на важливому етапі психічного, соціального й емоційного розвитку, коли активно формуються навички саморегуляції, комунікації, співпраці та соціальної взаємодії. Визначення цих вікових особливостей є необхідним для ефективного планування ігрової програми, адже саме вони впливають на темп діяльності, способи організації групи та підходи до мотивації дітей.

У цьому віці діти зберігають високий рівень ігрової активності, проте починають цікавитися більш структурованими видами діяльності, правилами, змаганнями та ролями. За дослідженнями українських психологів, молодші школярі добре реагують на чіткі, зрозумілі правила та емоційно забарвлені форми роботи, але зберігають потребу у свободі творчого самовираження. Вони потребують позитивного підкріплення, швидкої зміни активностей та можливості проявляти ініціативу у безпечних умовах. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія [5].

Групова динаміка дітей 6–10 років передбачає природне утворення малих підгруп за інтересами чи симпатіями, можливе тимчасове суперництво та бажання відстоювати свої позиції. Тому важливою є організація таких видів діяльності, де кожна дитина може проявити себе, а також — завдань, які вимагають командної підтримки та взаємодії. Дослідження О. Савченко підтверджують, що спільні ігрові дії сприяють розвитку відповідальності, взаєморозуміння та вміння узгоджувати власні дії з іншими [7].

Таким чином, вікові особливості дітей 6–10 років визначають основні принципи побудови ігрової програми: динамічність, емоційність, можливість проявити себе, чіткість правил, безпечна групова взаємодія та підтримка. Урахування цих характеристик забезпечує ефективність дозвілєвого заходу та сприяє успішній соціальній адаптації дітей.

Створення доброзичливої, психологічно комфортної атмосфери є ключовою умовою успішної соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку. Саме позитивний емоційний фон, відчуття прийняття та безпеки дозволяють дитині включатися у спільну діяльність, налагоджувати контакти, долати внутрішню напругу та страхи, що особливо актуально у сучасних умовах. Дослідники підкреслюють, що атмосфера емоційної підтримки є провідним чинником формування відкритості до взаємодії та готовності до групових форм активності [50].

Таблиця 3.1

Практична таблиця методів і прийомів створення доброзичливої атмосфери

Метод / прийом	Опис	Психологічний ефект	Коли застосовувати
«Теплий старт» / Ритуал привітання	Коло, привітання по імені, легка рухлива гра	Зниження тривожності, формування почуття групової єдності	На початку заходу
Позитивне підкріплення	Схвалення дій дитини: «Ти добре впорався», «Мені подобається, як ти допомагаєш»	Підвищення самооцінки, мотивації, готовності до взаємодії	Протягом всього заходу
Емоційна розрядка	Дихальні вправи, короткі руханки, імпровізаційні етюди	Зняття напруги, покращення емоційної регуляції	Коли діти збуджені або тривожні

Таблиця 3.1

Кооперативні завдання	Ігри, де немає переможців, а результат залежить від команди	Формування взаємодопомоги, довіри, підтримки	У середині програми
Прийоми емпатійної комунікації	«Я-повідомлення», перефразування, підтримувальні фрази	Зміцнення довіри, безпечної атмосфери	Постійно у взаємодії з дітьми
Гумор та імпровізація	Веселі сценки, жарти, «ігрові помилки» ведучого	Зменшення бар'єрів, емоційне розслаблення	Коли діти скуто поводяться
Правила безпеки у м'якій формі	Чіткі, короткі, доброзичливо озвучені правила	Створення передбачуваності, відчуття контролю	На початку та при необхідності
«Простір для емоцій»	Можливість висловити бажання, почуття, прохання	Підвищення емоційної відкритості	У будь-який момент, за потреби
Міні-«терапевтичні» ігри	Ігри на довіру: «мостики», «командний промінчик»	Зміцнення групових зв'язків	Після активних блоків
Індивідуальна увага ведучого	Звертання на ім'я, короткі персональні коментарі	Почуття важливості, прийняття	Взаємодія з кожною дитиною протягом програми

*Складено автором

Таким чином, створення доброзичливої атмосфери базується на поєднанні психологічних, комунікативних та ігрових методів. Вона забезпечує умови, за яких кожна дитина відчуває себе прийнятою, важливою та

захищеною, що є основою успішної соціальної адаптації та активного включення в ігрову програму.

3.3. Кадрове забезпечення та розподіл ролей

Ефективна реалізація ігрової програми, спрямованої на соціальну адаптацію дітей 6–10 років, потребує злагодженої роботи команди, кожен учасник якої виконує чітко визначені функції. Оскільки захід проводиться на базі КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва», кадрове забезпечення ґрунтується на ресурсах та фаховому потенціалі закладу. Важливо, що у проведенні заходу активно задіяні не лише дорослі працівники, а й представники дитячого самоврядування, які виконуватимуть роль помічників та модераторів окремих активностей, що сприятиме залученню дітей до спільної творчої діяльності.

Таблиця 3.2

Кадрове забезпечення та функціональні обов'язки учасників програми

Посада / Учасник	Основні функції	Зони відповідальності	Завдання під час заходу
Менеджер	1. Координація підготовки та реалізації програми. 2. Розробка концепції, сценарію, структури заходу. 3. Управління командою.	1. Організаційне планування. 2. Узгодження із адміністрацією. 3. Контроль за безпековими вимогами та технічним забезпеченням.	1. Проведення вступного інструктажу для персоналу 2. Оперативне вирішення непередбачених ситуацій. 3. Підбиття підсумків заходу.

Таблиця 3.2

Культурорганізатор	1.Проведення ігор, інтерактивів, командних вправ. 2.Підтримання позитивної динаміки заходу. 3.Створення дружньої, емоційно безпечної атмосфери.	1. Модерація ігрових станцій. 2.Робота з дітьми, які мають труднощі в залученні. 3.Контроль дисципліни та емоційного стану.	1.Озвучення правил та інструкцій. 2.Підтримка темпу програми. 3.Ведення основної частини заходу у великій залі.
Представники дитячого самоврядування Палацу	1.Волонтерська допомога педагогам. 2.Демонстрація ігрових завдань. 3.Неформальна підтримка молодших дітей.	1.Супровід дітей у груповій роботі. 2.Підтримка інтерактивних локацій.	1.Виконання ролей персонажів у сюжетних іграх (за потреби). 2.Допомога дітям, які соромляться або ізолюються від групи.
Практичний психолог (за потреби)	1.Моніторинг психоемоційного стану дітей. 2.Професійна підтримка дітей, що відчують тривожність чи напруження.	1.Консультації педагогів перед заходом. 2.Нагляд за груповою взаємодією.	1.Надання точкової підтримки дітям. 2.Рекомендації щодо адаптаційних стратегій.

Таблиця 3.2

Технічний працівник	1.Підготовка технічного обладнання. 2.Забезпечення роботи звуку та освітлення.	1.Налаштування апаратури. 2.Технічний супровід ігрової програми.	1.Своєчасне ввімкнення музичних фонів. 2.Забезпечення можливості швидкого переходу в укриття (підготовка світла, аудіозв'язку, простору).
Фотограф / відеограф (опційно)	1.Фото- та відеофіксація заходу.	1.Підготовка фотоматеріалів. 2.Робота з дітьми з урахуванням їхнього комфорту.	1.Зйомка ключових моментів. 2.Створення фотозвіту для закладу та батьків.

*Складено автором

Кадрове забезпечення програми сформоване таким чином, щоб забезпечити максимально комфортні, безпечні та психологічно підтримувальні умови для дітей. Поєднання професійної роботи педагогів, організаційної ролі керівника, технічної підтримки та активної участі членів дитячого самоврядування робить захід не лише структурованим, але й емоційно насиченим, дружнім та ефективним для соціальної адаптації молодших школярів.

Реалізація програми з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку потребує від педагогічних працівників та технічного персоналу високого рівня професійної підготовки, уміння працювати з групою та здатності забезпечувати безпечний і психологічно комфортний простір. Кожен учасник команди має володіти відповідними компетентностями, що дають змогу ефективно виконувати покладені функції та підтримувати цілісність і результативність програми.

Менеджер повинен мати попередній досвід організації заходів, навички стратегічного та оперативного планування, а також здатність координувати роботу команди в умовах динамічного середовища. Цінним є знайомство з дитячою психологією та викладанням, що дозволяє розпізнавати вікові особливості учасників, передбачати емоційні реакції дітей та змінювати розклад за непередбачених обставин. Супервізор повинен мати навички реагування на кризові ситуації та спілкування, дотримуватися норм безпеки та вміти ухвалювати рішення у ситуаціях ризику, зокрема пов'язаних із необхідністю переміщення дітей до укриття.

Культурорганізатор має володіти розвиненими організаторськими, комунікативними та фасилітаторськими навичками. Він повинен знати методику проведення інтерактивних, рухливих, сюжетно-рольових та командних ігор, розуміти динаміку дитячих груп і вміти підтримувати включеність кожного учасника. Важливою є компетентність у створенні безпечної, доброзичливої атмосфери та вмінні запобігати конфліктам, працювати з дитячою тривожністю, сором'язливістю або гіперактивністю. Культурорганізатор має демонструвати емоційну стійкість, толерантність, гнучкість та здатність швидко адаптувати сценарій відповідно до потреб групи.

Представники дитячого самоврядування, які виконують функції молодших фасилітаторів, повинні мати базові навички лідерства, відповідальність, уміння підтримувати молодших дітей і бути для них позитивним прикладом. Важливими є навички командної взаємодії,

дисциплінованість і вміння комунікувати з педагогічними працівниками під час виконання їхніх вказівок.

Практичний психолог (за залученням) має володіти фаховими компетентностями у сфері дитячої та вікової психології, методами емоційної підтримки та техніками роботи з групою. Він повинен знати особливості реагування дітей 6–10 років на стресові ситуації, мати навички психопрофілактики, супроводу дітей з підвищеною тривожністю, труднощами адаптації або поведінковими особливостями. Психолог також має володіти методами ненав'язливого спостереження та індивідуальної підтримки у межах масового заходу.

Технічний працівник повинен мати компетентності у сфері звукотехнічної та світлотехнічної підтримки, вміти працювати з апаратурою великої зали та обладнанням укриття. Він має володіти навичками оперативного усунення технічних несправностей та забезпечення безперервності заходу. Додатково технічний працівник повинен добре знати правила безпеки, маршрути евакуації та алгоритм переміщення учасників до укриття під час повітряної тривоги.

Фотограф або відеограф (за потреби) має володіти навичками безпечної зйомки в умовах рухливого дитячого середовища, працювати делікатно і непомітно, щоб не порушувати ігровий процес. Йому важливо дотримуватися етичних норм роботи з дітьми та правил конфіденційності.

Таким чином, успішність реалізації програми залежить від рівня професійної готовності кожного учасника команди. Злагоджена робота, поєднання педагогічних, психологічних, організаційних та технічних компетентностей забезпечує створення цілісного, безпечного та ефективного середовища для соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку.

3.4. Організаційно-управлінська модель проведення програми

Підготовка та реалізація адаптаційної ігрової програми потребує системного організаційно-управлінського підходу, що забезпечує послідовність дій, узгодженість роботи команди та ефективність усіх структурних компонентів заходу. У межах моделі виокремлено п'ять ключових етапів: підготовчий, організаційний, репетиційний, основний та рефлексивно-аналітичний.

Таблиця 3.3

Етапи підготовки та реалізації адаптаційної ігрової програми

Етап	Зміст робіт	Відповідальні особи	Результат етапу
1. Підготовчий	– Аналіз результатів опитування та спостережень; – Формування концепції програми; – Визначення цілей, завдань, структури та форм діяльності; – Розробка сценарного плану.	Менеджер; Культурорганізатор; Психолог (за потреби).	Сформована концепція програми, сценарій, перелік ресурсів, визначені ролі.

Таблиця 3.3

2. Організаційний	– Підготовка простору великої зали; – Перевірка технічного забезпечення; – Підготовка укриття для можливого продовження заходу; – Закупівля або виготовлення реквізиту; – Формування списку учасників; – Комунікація з батьками.	Менеджер; Технічний працівник; Культурорганізатор	Повна організаційна та технічна готовність до проведення заходу.
-------------------	---	---	--

Таблиця 3.3

3. Репетиційний	– Відпрацювання вступних частин програми; – Репетиція ролей педагогів та дітей-помічників; – Тестування ігор, апаратури та реквізиту; – Відпрацювання маршруту евакуації; – Коригування динаміки та структури програми.	Культорганізатор; Представники дитячого самоврядування; Технічний працівник.	Відлагоджена взаємодія команди, перевірені ігрові елементи та техніка, готовність до непередбачуваних ситуацій.
4. Основний етап	– Проведення заходу; – Забезпечення доброзичливої атмосфери; – Виконання інтерактивних ігор та командних завдань; – Моніторинг емоційного стану дітей; – Реалізація програми в укритті у разі тривоги.	Культорганізатор; Менеджер; Представники дитячого самоврядування; Психолог (за потреби).	Проведений захід, досягнення ігрових, адаптаційних та виховних результатів.

Таблиця 3.3

5. Рефлексивно-аналітичний	– Збір відгуків дітей і батьків; – Обговорення результатів командою; – Аналіз досягнення мети та завдань; – Визначення сильних і слабких моментів; – Підготовка звіту та вдосконалення програми.	Менеджер; Культурорганізатор; Психолог.	Підсумковий аналіз ефективності програми та рекомендації для вдосконалення.
----------------------------	--	---	---

*Складено автором

Організаційно-управлінська модель підготовки та проведення адаптаційної ігрової програми

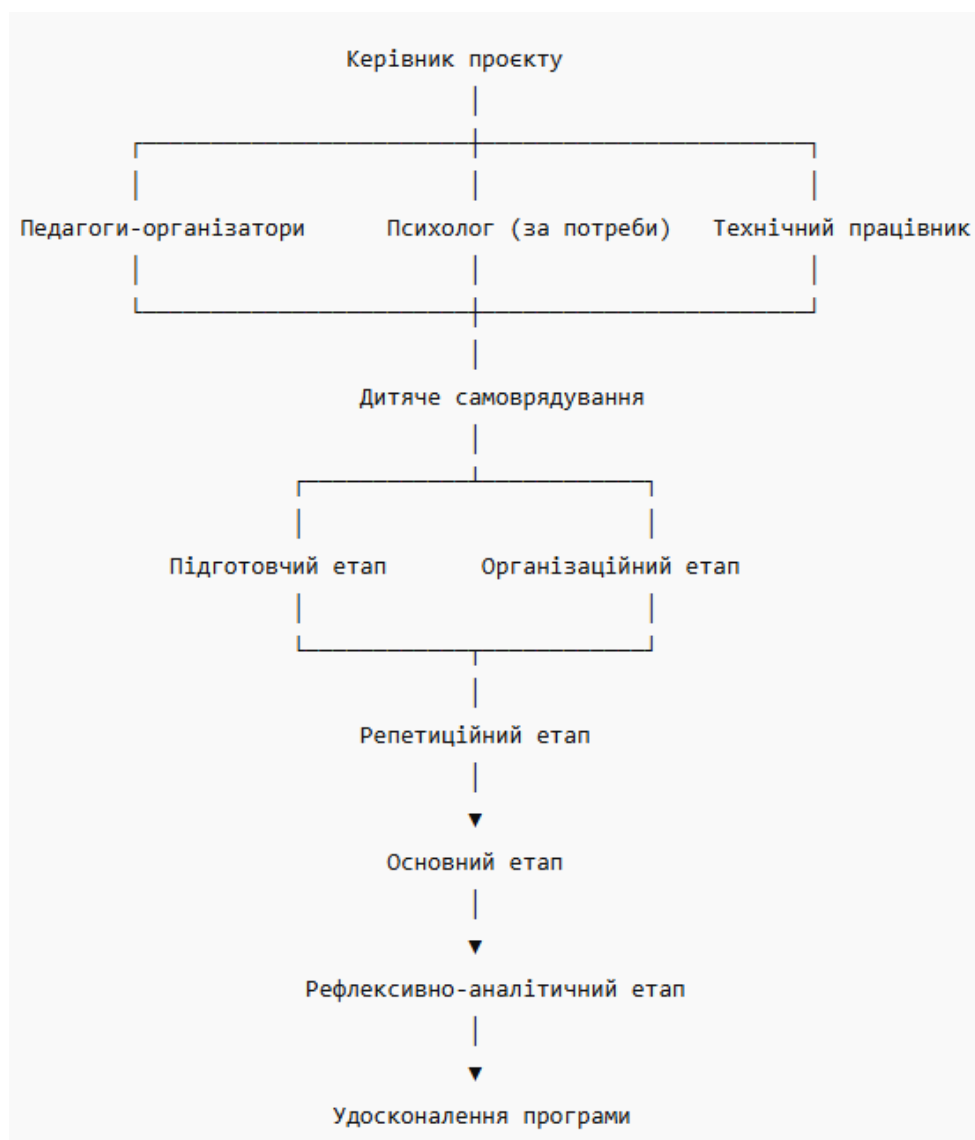

Рис.3.4.1 Організаційно-управлінська модель підготовки та проведення адаптаційної ігрової програми

Підготовка ігрової програми для соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку потребує чіткого поетапного планування, узгодженої командної роботи та дотримання визначених строків. Для забезпечення цілісності організаційного процесу та ефективного використання ресурсів було розроблено календарний план у формі діаграми Ганта. Він дозволяє візуалізувати всі етапи підготовки — від створення концепції до рефлексивно-

аналітичного аналізу результатів. Така форма планування сприяє координації дій між виконавцями, запобігає перевантаженості окремих членів команди та забезпечує своєчасне виконання всіх підготовчих робіт.

Процеси	1-й тиждень					2-й тиждень					3-й тиждень					4-й тиждень					День заходу	Після заходу	
	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	29/11	30/11	01/12
	3	4	5	6	7	0	1	2	3	4	7	8	9	0	1	4	5	6	7	8			
	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/			
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Підготовчий етап																							
Формування робочої групи																							
Узгодження дати та місця																							
Аналіз ресурсів зали та укриття																							
Формування концепції програми																							
Організаційний етап																							
Розробка сценарію																							
Підготовка реквізиту																							
Розподіл ролей																							
Підготовка безпекового плану																							
Репетиційний етап																							
Репетиції з дітьми																							
Тестування техніки																							
Пробний прогін програми																							
Корекція сценарію																							
Фінальна підготовка																							
Оформлення зали																							
Підготовка реквізиту																							
Технічна перевірка																							
Інструктаж персоналу																							
Проведення заходу																							
Рефлексійно-аналітичний етап																							
Проведення опитування результатів																							
Обговорення результатів																							
Підготовка висновків																							

Рис. 3.4.2 Діаграма Ганта

Календарний план у формі діаграми Ганта забезпечує системність та ефективність підготовки ігрової програми, дозволяючи координувати дії між усіма учасниками процесу та уникати організаційних помилок. Чітке визначення етапів, послідовності завдань і відповідальних осіб створює умови для злагодженої роботи команди та своєчасного виконання ключових

підготовчих заходів. Така модель планування гарантує, що захід буде проведено на високому професійному рівні, з дотриманням безпекових вимог і створенням комфортного простору для соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Ефективна взаємодія з батьками є важливою умовою успішної реалізації програми ігрової соціалізації дітей. Саме батьки забезпечують участь дитини в заході, отримують інформацію про її добробут, а також можуть надавати важливі зворотні дані для вдосконалення програми. Механізм комунікації будується на принципах відкритості, доступності, регулярності та партнерства.

Спочатку батькам надсилається офіційне оголошення про захід у чат батьківського комітету у меседжері, у якому повідомляється про мету, опис заходу, тривалість програми та перелік необхідного одягу та речей для дитини. У повідомленні обов'язково зазначаються контакти відповідальної особи та координатора. Перед проведенням заходу батькам потрібно підписати згоду на фото та відео зйомку, також заповнюють анкету щодо індивідуальних особливостей дитини (алергії, медичні особливості, побажання). Це дозволяє підвищити рівень безпеки та оптимально організувати діяльність.

Перед заходом батьки отримують інформацію про безпекові процедури під час свята, алгоритм переходу до укриття (за потреби), телефони екстреного зв'язку, опис системи супроводу дітей під час можливих тривог. Це підвищує відчуття довіри та знижує рівень тривожності у батьків. Після проведення програми передбачена система фіксації вражень і пропозицій: коротка анкетна форма для дітей (у Google Form), результати якої подано нижче, можливість підходу до організаторів особисто, збір спостережень щодо змін у поведінці, настрої, соціальній взаємодії дітей. Це дозволяє оцінити ефективність програми та передбачити покращення.

Механізм комунікації з батьками у межах програми є багаторівневим і включає інформаційну, організаційну та зворотно-комунікативну складові. Така

модель забезпечує прозорість процесу, підвищує довіру до організаторів, дозволяє враховувати індивідуальні потреби дітей та сприяє створенню безпечного, комфортного й ефективного середовища для соціальної адаптації.

3.5 Забезпечення безпеки під час проведення ігрової програми

Організація ігрової програми для соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку передбачає створення безпечного, комфортного та функціонально підготовленого простору. У рамках заходу, що проводиться у великій залі КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва», дотримуються стандарти безпеки відповідно до рекомендацій ДСНС України, місцевих органів управління освітою та внутрішніх положень закладу.

Приміщення має відповідати таким вимогам:

- достатня площа для вільного пересування;

Велика зала Палацу дозволяє розміщувати дітей у групах, проводити рухливі та командні ігри, забезпечувати вільне переміщення без ризику зіткнень або травм. Меблі та реквізит розташовуються так, щоб не створювати зайвих перешкод, а ігрові зони мають чіткі межі.

- безпечне покриття підлоги.

Покриття повинне бути неслизьким, рівним, без виступаючих елементів, придатним для рухливих ігор.

Приміщення має бути забезпечене робочою системою природної або штучної вентиляції для підтримання оптимального рівня свіжого повітря та запобігання перегріванню дітей під час активних ігор. Освітлення повинно бути достатнім для безпечного пересування та проведення інтерактивів: верхнє рівномірне освітлення та додаткові світлові прилади для сценічних моментів. У

залі підтримується комфортна температура (18–22°C), що відповідає санітарним нормам для проведення масових заходів.

Під час ігор жодні конструкції не повинні закривати евакуаційні виходи та перекривати маршрути пересування. Усі виходи позначені світловими покажчиками. Перед початком заходу проводиться перевірка стану меблів, наявності гострих кутів, справності техніки та надійності кріплень декорацій. Освітлювальні прилади, дроти, колонки повинні бути закріплені, захищені під кабель-канали та недоступні для дітей.

З огляду на воєнний стан, Палац творчості повинен мати обладнане укриття, яке відповідає вимогам ДСНС, має освітлення, вентиляцію, запас води та місця для сидіння та розташоване поруч із залом для швидкого переходу. Перед заходом педагогами уточнюється маршрут евакуації, ролі відповідальних осіб при повітряній тривозі та готовність перенести частину програми до укриття. Ігрова програма містить адаптивні блоки, які можна легко продовжити у безпечному просторі.

Простір для проведення адаптаційної ігрової програми повністю відповідає вимогам безпеки, завдяки чому створюється комфортне середовище для емоційного, фізичного та соціального розвитку дітей. Велика зала та укриття КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» забезпечують можливість реалізувати програму навіть за умов повітряної тривоги, що є особливо важливою умовою в сучасних реаліях України.

Поведінкова безпека є ключовим компонентом організації ігрової програми, оскільки від неї залежить не лише комфорт учасників, а й зниження ризиків виникнення травмонебезпечних ситуацій. Діти молодшого шкільного віку мають підвищену емоційність, імпульсивність та потребу в русі, що потребує продуманої системи правил поведінки, чітких інструкцій і постійного супроводу педагогів.

На старті заходу культорганізатор у доступній, ігровій формі: пояснює базові правила, демонструє дозволені та недозволені дії та формує у дітей розуміння меж дозволеної активності. Правила подаються коротко, з прикладами, без складних термінів, відповідно до вікових можливостей дітей (6–10 років). Для підтримання поведінкової безпеки передбачено наявність достатньої кількості педагогів у залі, присутність представників дитячого самоврядування, які допомагають молодшим дітям та рівномірний контроль усіх зон діяльності: сцени, ігрових майданчиків, проходів. Співвідношення дорослих до дітей підтримується на рівні, що відповідає стандартам безпечного проведення масових заходів (1 дорослий на 8–10 дітей).

З огляду на вікові особливості, дітям властиві імпульсивність і прагнення до активних дій. Тому педагоги постійно слідкують за динамікою ігор, помічають ознаки перевтоми чи надмірного збудження та за потреби знижують темп активності або пропонують спокійніші види діяльності. Психолог (за потреби) допомагає дітям, які мають труднощі з емоційною саморегуляцією. Учасники ігрової програми мають дотримуватися таких принципів: не штовхати інших, не бігати поза визначеною зоною, не тягнути, не штовхати та не торкатися інших без згоди, слухати ведучого та дотримуватися команд, поважати особистий простір однолітків. Для закріплення правил педагог використовує елементи ігрового тренінгу, щоб діти краще засвоювали соціальні норми.

Педагоги уважно відстежують поведінку дітей, своєчасно реагують на ознаки конфліктності, прояви агресії або відчуження, надмірну емоційність та на втому чи зниження уваги. У разі появи конфлікту педагог або психолог коротко втручається, пропонує альтернативне рішення, переключення уваги або спільну гру. У разі тривоги педагоги організовано припиняють активність, формують колону згідно з маршрутом евакуації, супроводжують дітей до укриття. Діти завчасно ознайомлюються із правилами такої поведінки в ігровій формі (наприклад, як “гра-перехід до замку-безпеки”).

Поведінкова безпека дітей є комплексною системою заходів, що охоплює чітке інформування, постійний нагляд, грамотну організацію простору, продуманість ігрових активностей та врахування вікових особливостей дітей 6–10 років. Наявність продуманого алгоритму дій, відповідального персоналу та адаптованих правил дозволяє забезпечити максимальний рівень безпеки й створити умови для комфортної соціальної взаємодії дітей під час ігрової програми.

Забезпечення медичної безпеки є обов'язковою умовою організації будь-якого масового заходу за участі дітей, особливо у віці 6–10 років, які мають високу рухову активність і підвищену емоційну збудливість. У межах проведення адаптаційної ігрової програми у КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» передбачено комплекс заходів щодо запобігання травмам, оперативного реагування на можливі незначні ушкодження та забезпечення належного медичного нагляду.

Заклад має стандартну аптечку першої медичної допомоги, яка відповідає вимогам ДСНС України та рекомендаціям Міністерства освіти і науки щодо безпеки в закладах освіти. Аптечка містить:

- Основні матеріали: стерильні бинти різних розмірів; марлеві серветки, пластирі (стерильні та рулонні), еластичні бинти, вата.
- Антисептичні засоби: перекис водню, хлоргексидин або інший антисептик, спиртові серветки.
- Засоби для обробки незначних травм: мазі або розчини для зняття подразнення, льодяні пакети-холодовики (для ударів).
- Додаткові засоби: медичні рукавички, ножиці, пінцет, термометр (електронний), одноразові пакети для відходів.

Аптечка проходить регулярну перевірку, а всі засоби перебувають у належному стані та придатні до використання.

При проведенні заходу призначається особа, відповідальна за контроль наявності й укомплектованості аптечки, швидке реагування на незначні травми або погіршення самопочуття дитини, виклик швидкої допомоги у разі необхідності та фіксацію інцидентів (за потреби). Зазвичай цю функцію виконує один із педагогів або співробітник, який пройшов інструктаж із надання першої домедичної допомоги.

Під час заходу діє чітка схема реагування:

1. Крок 1. негайно припинити активність у зоні, де сталася подія.
2. Крок 2. Надати дитині базову першу домедичну допомогу із використанням аптечки.
3. Крок 3. Повідомити керівника проєкту та батьків дитини (якщо ситуація потребує).
4. Крок 4. У разі серйозної травми або значного погіршення стану — викликати 103.
5. Крок 5. За необхідності — тимчасово перевести дитину у зону відпочинку або до медичного кабінету (якщо є).
6. Крок 6. Далі забезпечити спостереження до прибуття батьків або медиків.

Усі педагоги проходять внутрішній інструктаж щодо поведінки у медичних ситуаціях.

Система медичної безпеки, передбачена в межах проведення ігрової програми, є комплексною та багаторівневою. Наявність укомплектованої аптечки, підготовленого персоналу, чітких алгоритмів дій та урахування індивідуальних медичних потреб дітей забезпечує можливість своєчасно реагувати на будь-які ситуації. Завдяки цьому створюються максимально

безпечні умови для участі дітей у заході та їхнього комфортного перебування в програмі.

3.6 Структура та зміст ігрової програми

Ігрова програма, спрямована на соціальну адаптацію дітей молодшого шкільного віку, має формат інтерактивного святково-ігрового заняття, що поєднує рухливі, комунікативні, творчі та сюжетно-рольові елементи. Такий формат є оптимальним для дітей 6–10 років, оскільки відповідає їхнім віковим потребам у спілкуванні, активності, дослідженні світу та отриманні позитивних емоцій.

Програма розроблена як комплексна подія, у якій поєднуються:

- групові інтерактиви, спрямовані на розвиток комунікації й згуртованості;
- рухливі ігри, що сприяють емоційному розвантаженню та командній взаємодії;
- творчо-рольові елементи, які дозволяють проявити фантазію, креативність та лідерські якості;
- елементи святкової анімації, що забезпечують позитивний настрій і включення кожної дитини;
- блок рефлексії, спрямований на формування усвідомленого позитивного досвіду.

Оскільки подія має адаптаційний і соціально-педагогічний характер, вона включає як динамічні, так і спокійніші елементи — це забезпечує баланс навантаження та комфорт дітей з різним рівнем емоційної збудливості.

Загальна тривалість заходу — 1 година. Структура часу виглядає таким чином:

1. Вітальна частина (5 хвилин)

2. Адаптаційний інтерактив «Колесо знайомств» (5 хвилин)
3. Основний ігровий блок (35 хвилин)
4. Фінальна гра на згуртування (10 хвилин)
5. Коротка рефлексія (5 хвилин)

Ігрова програма реалізується у форматі офлайн-заходу у великій залі КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» з можливістю адаптації до укриття у разі повітряної тривоги, без участі сторонніх аніматорів, програму проводять педагоги-організатори та представники дитячого самоврядування та з використанням існуючого реквізиту та технічного забезпечення Палацу. Такий формат дозволяє забезпечити одночасно веселе, безпечне і педагогічно цінне середовище для адаптації дітей.

Організація ігрової програми з соціальної адаптації дітей на базі КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» має важливу перевагу — заклад є комунальною установою, що фінансується з місцевого бюджету. Це означає, що лєвова частка матеріальних, технічних та кадрових ресурсів уже забезпечена й не потребує додаткових фінансових витрат. Завдяки цьому захід може бути реалізований у межах базового фінансування закладу, а бюджет проєкту зводиться до мінімальних організаційних витрат (у деяких випадках — до нуля).

Комунальний заклад має розвинену інфраструктуру та необхідний набір засобів для проведення святкових ігрових програм. До вже наявного забезпечення входить: світлове та звукове обладнання (професійна акустична система, мікрофони (петличні, ручні), мікшерський пульта, сценічне освітлення, прожектори, світлодіодні панелі та базові світлові ефекти для дитячих програм). Це дозволяє створити якісний аудіовізуальний супровід без додаткових витрат на оренду техніки. Також Палац має принтер та ламінатор, набір кольорового паперу, офісні матеріали, роздаткові картки та бланки. Це

забезпечує безкоштовне виготовлення ігрових карток, пам'яток для дітей та анкет та зворотних форм для батьків.

Оскільки Палац творчості забезпечує техніку, реквізит, друковані матеріали, простір, оформлення та кадри, то бюджет заходу становить 0 грн або мінімальний (якщо потрібні символічні призи чи додаткові декоративні елементи).

Таблиця 3.4

Дрібні витрати

Стаття	Орієнтовна вартість
Заохочувальні наліпки, маленькі призи	50–150 грн
Додатковий декор (за бажанням)	50–100 грн
Друк фото (за побажанням батьків)	50–100 грн

Загальний мінімальний бюджет: 150–350 грн (необов'язково). Основний бюджет: 0 грн (за умови використання ресурсів Палацу).

Завдяки розвиненій матеріально-технічній базі та кадровим ресурсам КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» проведення адаптаційної ігрової програми не потребує додаткового фінансування. Усі необхідні ресурси — техніка, реквізит, друковані матеріали, простір, персонал — уже є в наявності. Це дозволяє зосередитися на якісному змістовому та педагогічному наповненні заходу й забезпечити його доступність для всіх дітей.

3.7 Структура та зміст ігрової програми

Назва: «Магія доброго серця: різдвяна історія у Гогвортсі».

Формат: інтерактивна святково-ігрова постановка з елементами театралізації, кооперативних ігор та руханок.

Тривалість: 60 хвилин.

Кількість учасників: захід розраховано на 55 дітей, так як заклад має найпростіше укриття.

Локація: велика зала КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» (з можливістю оперативного перенесення в укриття).

Ідея та меседж: справжня «магія» — це доброта, взаємодопомога і дружба. Навіть «хаос» (персонаж Стіч) змінюється, коли потрапляє в атмосферу прийняття та спільної гри. Святий Миколай з'являється як символ винагороди за добрі вчинки та єдність.

Драматургічна канва (3 акти):

1. Експозиція/зав'язка. Флорелла Світлячок «оживає» у картині й вводить дітей у простір Гогвортсу. Професорка Люмінарра навчає «заклинанню радості». Очікування Святого Миколая створює інтригу.

2. Конфлікт/випробування. Міллі передчасно намагається «покликати» Миколая, але з'являється Стіч (експеримент 626) — втілення хаосу. Щоб «надати серцю Стіча доброти», діти і герої проходять серію кооперативних ігор («Сніжки», «Чарівні бурульки», «Чарівні тунелі»), де головне — співпраця, емпатія, правила безпеки. Поступово Стіч вчиться дружбі й повертає чарівну паличку.

3. Кульмінація/розв'язка. З'являється Королева Кріона — «контролер» із минулого Стіча. Вона визнає, що любов і доброта змінили героя. Після спільного «заклинання поклику» приходить Святий Миколай, який підсумовує мораль: найбільша магія — добро,

найцінніший дар — щира усмішка, найкраще диво — допомагати одне одному. Завершення — руханка-танець і побажання героїв.

Освітньо-адаптаційні цілі сюжету це ниження тривожності через гумор і прогнозовану структуру події, розвиток комунікації та командної взаємодії через кооперативні ігри, моделювання безпечних правил групової поведінки та переживання спільного «успіху», що підсилює відчуття приналежності.

Ролі: Флорелла Світлячок; Професорка Люмінарра Старрінг; Розаліна Хейворт; Гаррі; Міллі Гріндейл; Еліора Блекстоун; Стіч; Королева Кріона; Святий Миколай. (Виконавці — культорганізатор, педагоги та діти з дитячого самоврядування.)

Ключові інтерактиви (кооперативні, без «жорсткої» конкуренції):

- «Сніжки добра» — швидкий обмін «сніжками» між двома командами під музику.
- «Чарівні бурульки» — прикріплення «бурульок» до стрічки-команди (дрібна моторика + співпраця).
- «Чарівні тунелі» — пролізання чергою крізь тунелі з фокусом на побажання для інших.

Ігрова програма розпочинається зі створення святково-магічної атмосфери у залі. Діти заходять у прикрашений простір, де на них очікують казкові декорації Гогвортсу: стилізовані свічки, гірлянди та герби факультетів. Поступово увага всіх спрямовується на картину, у якій «живе» персонаж Флорелла Світлячок. Вона оживає, вітає дітей та вводить їх у чарівний сюжет, розповідаючи історію про те, як у Гогвортсі завжди чекали на Святого Миколая. Її поява створює відчуття казковості та готує дітей до участі у пригоді.

Після вступу Флорелли до зали по черзі входять герої-студенти Гогвортсу — Розаліна Хейворт, Гаррі, Міллі та Еліора. Кожен персонаж представляє певний характер і поведінку: хтось серйозний і знайомий з книжками, хтось жвавий та веселий, хтось замріяний і чутливий. Їхня поява допомагає дітям швидко зорієнтуватися у сюжеті та емоційно включитися.

Невдовзі з'являється Професорка Люмінара Старрінг — мудра і водночас добра наставниця. Вона збирає учнів і дітей, щоб навчити їх першому «різдвяному заклинанню», яке символізує радість і світло. Професорка показує рухи, пов'язані з цим заклинанням, а діти разом з героями повторюють їх. Ця частина програми допомагає створити спільний ритм і відчуття об'єднання.

Подальший перебіг подій містить елемент інтриги: Міллі, прагнучи наблизити прихід Святого Миколая, намагається застосувати стародавнє заклинання. Проте замість Миколая на сцені несподівано з'являється Стіч — кумедний, галасливий, але щирий персонаж, який уособлює хаотичну енергію. Його поведінка викликає сміх, здивування і водночас потребує від інших персонажів терпіння та взаємодії.

Герої розуміють, що Стіч потрапив сюди помилково, і щоб допомогти йому адаптуватися, дітям пропонують ігрові завдання. Перша гра — «Сніжки добра» — спонукає дітей до активності й одночасно навчає взаємодії в команді. Під час гри діти «обмінюються» легкими сніжками, відчують позитивний азарт та вчаться діяти разом.

Далі учасникам пропонують гру «Чарівні бурульки», у якій необхідно працювати зосереджено й акуратно. Команди прикріплюють паперові бурульки до стрічок, і метою стає не просто швидкість, а саме спільні зусилля та підтримка одне одного. Це допомагає Стічу побачити приклади дружньої поведінки та старанності.

Наступна гра — «Чарівні тунелі» — має ще глибший зміст. Діти проходять крізь тунель, загадуючи добре побажання не для себе, а для іншої людини. Такий прийом формує емпатію та навички позитивної взаємодії, які є важливими у контексті соціальної адаптації. Стіч уважно спостерігає та починає усвідомлювати, що справжня сила — у доброті й турботі.

Після цього сюжету на сцену прибуває Королева Кріона — представниця планети, звідки походить Стіч. Вона хоче повернути його додому, вважаючи, що він є створінням хаосу. Однак, побачивши, що Стіч змінився, а в його серці з'явилися дружба та доброта, вона дозволяє йому залишитися у Гогвортсі.

Усі разом — діти, герої та Стіч — промовляють урочистий поклик, що символічно запрошує Святого Миколая. Після цього з'являється сам Миколай — у святковому вбранні, з добрим словом і благословенням для дітей. Він нагадує, що найголовніші цінності свята — це доброта, щирість і любов.

Завершується програма веселою руханкою, яку проводить Стіч. Діти виконують прості, радісні рухи, які зміцнюють відчуття єдності. Наприкінці всі герої звертаються до залу з теплими побажаннями, підкреслюючи, що магія живе там, де є дружба, добро і взаємопідтримка.

Узагальнюючи зміст розробленої ігрової програми, можна стверджувати, що її сюжет, побудований на поєднанні казковості, інтерактивних ігор, емоційно насичених ситуацій та моральних акцентів, спрямований на формування позитивного соціального досвіду дітей. Через участь у спільних завданнях, сюжетних випробуваннях і взаємодії з персонажами діти отримують можливість тренувати комунікацію, співпрацю, емпатію, навички саморегуляції та доброзичливості. Сценарій цілеспрямовано створює атмосферу безпеки, підтримки та радості, що робить програму не лише розважальною, а й педагогічно значущою для соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку.

3.8 Моніторинг та оцінювання ефективності ігрової програми

Оцінювання ефективності ігрової програми є необхідною умовою підтвердження її впливу на процес соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку. Моніторинг дозволяє визначити, чи сприяла програма покращенню емоційного стану, соціальної взаємодії, комунікаційних навичок та загальної включеності дитини у групову діяльність. Також він допомагає вдосконалити подібні заходи в майбутньому.

Для комплексного аналізу доцільно застосовувати три групи методів оцінювання:

1. спостереження,
2. опитування (анкетування дітей та батьків),
3. якісний аналіз участі та залученості.

Методи працюють у взаємодії та дозволяють виміряти результати як безпосередньо під час заходу, так і після його завершення.

Ефективність програми визначається за такими критеріями:

1. Емоційна сфера
 - дитина виглядає розслабленою, усміхненою, активною;
 - зменшення тривожності під час групових взаємодій;
 - бажання продовжувати участь у програмі.
2. Комунікативні навички
 - покращення навичок спілкування з однолітками;
 - ініціювання контактів, участь у групових завданнях;
 - зменшення замкненості, сором'язливості.
3. Соціальна взаємодія
 - вміння домовлятися та співпрацювати у командах;
 - дотримання правил;

- поява нових позитивних соціальних зв'язків.
4. Поведінкова регуляція
 - зменшення імпульсивності, агресивності;
 - здатність дотримуватися черги, інструкцій.
 5. Загальне задоволення
 - позитивні враження дітей та батьків;
 - бажання брати участь у подібних заходах надалі.

Для того, щоб аналізувати ефективність ігрової програми також було проведено анкетування серед дітей, які приймали участь у заході. Анкета була побудована відповідно до вікових можливостей дітей: прості питання, великі шрифти. В опитуванні прийняли участь 47 дітей із 51 присутнього на заході. Результати опитування виявилися такими:

1. Чи сподобалося тобі свято?

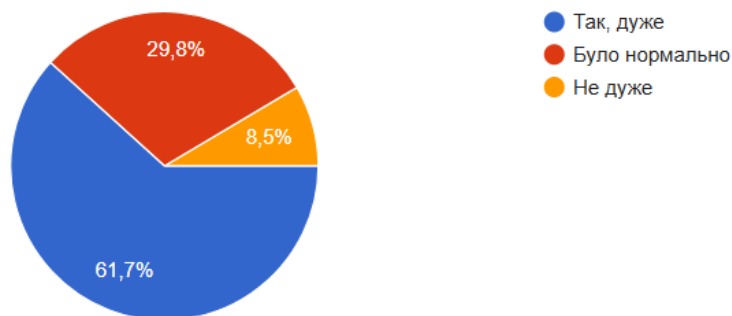

Рис.3.7.1 «Чи сподобалося тобі свято?»

29 дітей (понад 60%) отримали яскраві позитивні емоції та високо оцінили святкову програму. Ще майже третина дітей зазначила, що свято було

для них комфортним і приємним. Частка невдоволених дуже низька, лише 4 дитини (8,5%), що може свідчити або про індивідуальні особливості сприйняття, або про випадкові фактори (втома, емоційна чутливість). Загалом захід був сприйнятий як емоційно успішний та цікавий.

2. Як ти почувався під час ігор?

Рис.3.7.2 «Як ти почувався під час ігор?»

Дві третини дітей почувались впевнено, радісно і комфортно під час активностей, що вказує на позитивний емоційний клімат та вдало підібрані рухливі й сюжетні форми взаємодії. Чверть дітей, а саме 25,5% відчувала легке хвилювання — це природно для віку 6–10 років, особливо у великій групі або при роботі з новими персонажами. Лише 4 дитини (8,5%) проявили ознаки страху чи дискомфорту, що також є допустимим показником і свідчить про потребу в м'якій індивідуальній підтримці таких дітей у майбутньому.

3. Чи було тобі легко грати разом з іншими дітьми?

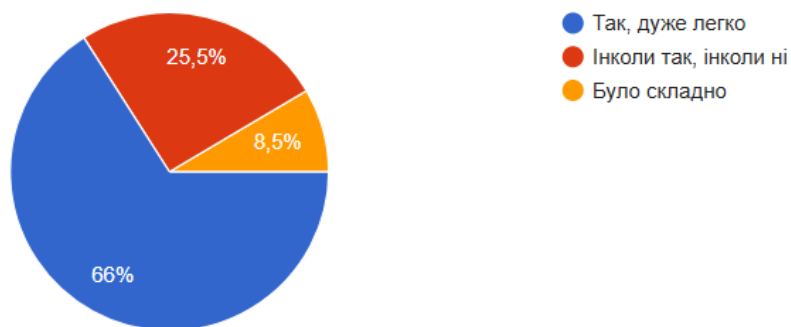

Рис.3.7.3 «Чи було тобі легко грати разом з іншими?»

31 дитина (66%) продемонструвала високий рівень включеності та готовності до групової взаємодії. Це свідчить про те, що формат командних ігор та сюжетної взаємодії був добре адаптований для дітей молодшого шкільного віку. Чверть дітей мала змішані відчуття — частково через періоди адаптації, частково через індивідуальні особливості. Лише невелика частина дітей (8,5%) зазнала труднощів — цю групу варто враховувати під час підготовки майбутніх заходів.

4. Чи з'явилися у тебе нові друзі під час програми?

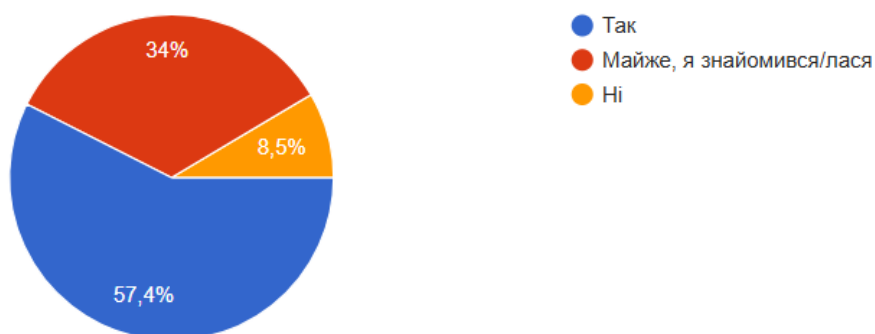

Рис.3.7.4 «Чи з'явилися у тебе нові друзі під час програми?»

Понад половина дітей (57,4%) створили нові дружні контакти під час свята, а ще третина (34%) активно знайомилася. Отже, 91,4% дітей здійснили соціальну взаємодію, що прямо підтверджує ефективність програми як інструменту соціалізації. Лише невелика група не знайшла нових контактів, що може бути пов'язано із сором'язливістю або потребою у довшому адаптаційному періоді.

5. Яка частина програми сподобалася найбільше?

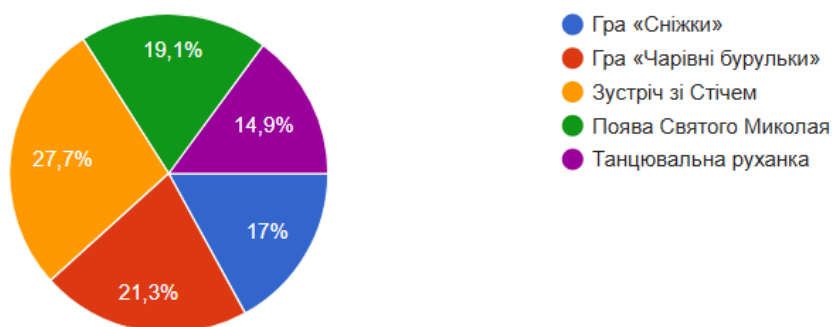

Рис.3.7.5 «Яка частина програми сподобалася найбільше?»

Найулюбленішим моментом свята стала зустріч зі Стічем — персонажем, який емоційно захопив дітей динамікою, гумором і яскравим образом. Також високою популярністю користувалися ігрові елементи — «Чарівні бурульки» 10 (21,3%) та «Сніжки» 8 (17%), що демонструє актуальність командних та рухливих форм дозвілля. Поява Святого Миколая (19,1%) та руханка (14,9) також були прийняті дітьми, що підтверджує цілісність і баланс програми.

6. Чи хочеш ти прийти на таке свято ще раз?

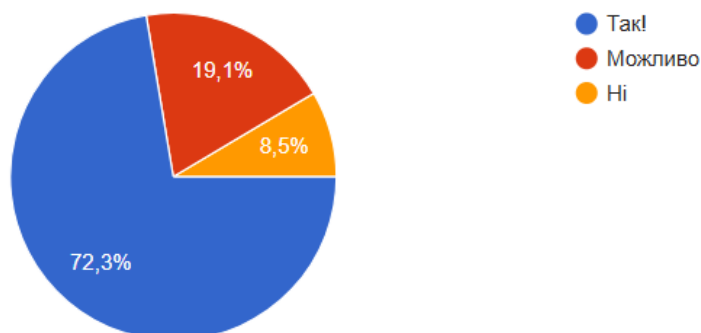

Рис.3.7.6 «Чи хочеш ти прийти на таке свято ще раз?»

34 дитини (понад 70%) виразили бажання взяти участь у подібному заході знову. Це один із найважливіших показників ефективності, адже свідчить про високий рівень задоволення, позитивної мотивації та комфорту. «Можливо» у 19,1% показує, що досвід був здебільшого позитивним, але діти можуть потребувати додаткової підтримки або часу. Невеликий відсоток відмови — у межах норми й може бути пов'язаний із індивідуальними особливостями.

7. Як ти почуваєшся зараз?

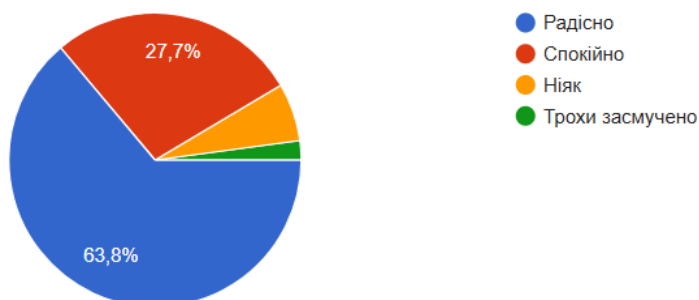

Рис.3.7.7 «Як ти почуваєшся зараз?»

Програма суттєво підвищила емоційний стан дітей: майже дві третини (63,8%) завершили захід у стані радості, а 13 дітей (27,7%) — у спокої та врівноваженості. Це свідчить, що заходи були емоційно підтримувальні та давали відчуття безпеки. Лише невелика частина учасників не відчула значних змін або мала незначний спад настрою — це типово для великої групи дітей й може бути пов'язано з втомою після активної програми.

Результати опитування свідчать, що ігрова програма суттєво вплинула на емоційний стан та соціальну взаємодію дітей молодшого шкільного віку. Більшість дітей відчували радість, упевненість і комфорт під час участі у свято, легко включалися у групові ігри, встановлювали нові соціальні контакти та отримали позитивний досвід співпраці. Найпопулярнішими елементами стали сюжетні моменти з персонажами та командні рухливі ігри, що підтверджує правильність обраної форми дозвілля для роботи над соціальною адаптацією. Загальна картина свідчить про те, що програма успішно виконала своє завдання, створивши безпечне, позитивне та соціально активне середовище для дітей.

Моніторинг ефективності ігрової програми є невід'ємною частиною її реалізації, оскільки дозволяє не лише оцінити рівень досягнення поставлених цілей, а й забезпечити педагогічно обґрунтований підхід до подальшого удосконалення дозвілєвих практик. Використання різних методів — анкетування, спостереження, аналізу комунікації — забезпечує всебічність оцінювання та дає змогу точно визначити позитивний вплив програми на соціальну адаптацію дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі було представлено практичну реалізацію авторської ігрової програми, спрямованої на соціальну адаптацію дітей молодшого шкільного віку через організацію змістовної дозвілєвої діяльності. Аналіз підготовчого етапу засвідчив, що заходи позашкільної освіти можуть ефективно слугувати середовищем для підтримки емоційного благополуччя та розвитку соціальних навичок дітей, за умови належного організаційного, кадрового, технічного та безпекового забезпечення. Обрана база проведення — КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» — надала можливість реалізувати програму на високому рівні завдяки відповідному простору, технічним ресурсам та дотриманню безпекових вимог, включно з готовністю укриття для продовження заходу в разі необхідності.

Протягом створення програми було встановлено та обґрунтовано її мету, завдання та очікувані результати, а також детально описано психічні та розвивальні особливості дітей віком 6–10 років, що дозволило налаштувати ігрові аспекти відповідно до їхніх потреб. Зміст програми побудовано за принципами педагогічної доцільності, емоційної підтримки, залучення до активної взаємодії та формування позитивного соціального досвіду. Використання сюжетно-рольової форми, ігрових випробувань, командних завдань і персонажів допомогло створити атмосферу, у якій дитина може вільно проявити ініціативу, співпрацювати та відчувати себе успішною. Значна увага приділялася питанням безпеки — просторовим, поведінковим та здоров'я — які є важливими передумовами для взаємодії з неповнолітніми під час воєнного часу.

Результати оцінювання ефективності програми підтвердили її позитивний вплив на емоційний стан, комунікативну активність та готовність дітей до взаємодії в групі. Аналіз відповідей учасників засвідчив, що переважна більшість дітей сприйняла захід як радісний, цікавий та комфортний, виявила

високу мотивацію до участі та бажання повторити подібний досвід. Значна кількість дітей встановила нові соціальні контакти, легше включалася в ігрову діяльність і демонструвала зниження тривожності впродовж заходу. Усе це вказує на те, що дозвілєва діяльність, організована за принципами педагогічної підтримки та емоційної безпеки, є дієвим інструментом соціальної адаптації.

Таким чином, у межах даного розділу було доведено практичну значущість і результативність авторської ігрової програми. Розроблений захід може бути рекомендований для впровадження в діяльність закладів позашкільної освіти, особливо в роботі з дітьми, які потребують додаткової уваги у сфері соціальної адаптації, зокрема у період воєнних викликів. Програма має високий потенціал для подальшого удосконалення, розширення тематичних сценаріїв та використання в комплексних адаптаційних, виховних і корекційно-розвивальних заходах.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило ґрунтовно розглянути теоретичні засади, сучасний стан та практичні можливості використання вільного часу як ефективного інструменту соціальної адаптації дітей молодшої школи. Дослідження поєднує наукову оцінку, діагностичні дослідження та практичну перевірку авторської ігрової програми, що дозволило обґрунтувати її ефективність та окреслити перспективи подальшого застосування у діяльності позашкільних навчальних закладів.

У першому розділі визначено суть та еволюцію поняття «дозвілля», окреслено специфіку дитячого дозвілля як соціально-педагогічного явища та розкрито процеси соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку. Було визначено, що відпочинок для дітей цієї вікової групи виконує не лише відновлювальну та розважальну роль, але й соціалізаційну, корекційну, емоційну та інтерактивну. Це набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли зростає рівень тривоги та емоційного напруження у дітей, а потреба в підтримці, стійкості та безпечному взаємодії стає надзвичайно важливою. Методологічна основа дослідження включала системний, діяльнісний, культурологічний і гуманістичний підходи, що забезпечило цілісне бачення феномену дитячого дозвілля.

У другому розділі здійснено аналіз реальних сучасних практик організації дитячого дозвілля в Україні, виявлено їхні сильні та слабкі сторони, зокрема недостатню орієнтацію на соціально-адаптаційні потреби дітей. На основі опитувань дітей та батьків було встановлено, що більшість дітей відчують труднощі емоційної, комунікативної та поведінкової адаптації, що ускладнює їхню взаємодію з однолітками та дорослими. Водночас діти і батьки виявили виражений запит на дозвілєві заходи інтерактивного, ігрового, святкового та кооперативного характеру, які сприяють розвитку соціальних навичок і зниженню тривожності. Це дало змогу окреслити ключові потреби дітей у

дозвіллевій діяльності: спілкування, підтримка, творчість, рухова активність, сюжетно-рольова гра та безпечне, дружнє середовище.

У третьому розділі було розроблено, організовано та апробовано авторську ігрову програму, спрямовану на соціальну адаптацію дітей 6–10 років, проведену на базі КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва». Програма включала драматургічний сюжет, інтерактивні ігри, командні завдання, емоційні залучення та елементи свята, що забезпечили створення психологічно комфортної атмосфери. Розроблено організаційно-управлінську модель проведення заходу, визначено кадровий склад, розподіл ролей, вимоги до простору, технічної та поведінкової безпеки. Проведено моніторинг результатів, який продемонстрував позитивну динаміку емоційного стану, підвищення соціальної активності, покращення контактності дітей та зростання відчуття комфорту у груповій взаємодії. Значна частина дітей зазначила, що відчувала себе радісно, спокійно, легко гралася з іншими, знаходила нових друзів і хотіла б повторення таких заходів.

Узагальнення результатів теоретичної, аналітичної та практичної частин дозволяє зробити висновок, що ігрова програма як форма дозвіллевої діяльності є дієвим інструментом соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку. Її ефективність забезпечується поєднанням сюжетно-рольового занурення, емоційної підтримки, безпечної атмосфери, командної взаємодії та можливості проявляти ініціативу й творчість. Комплексність, інтерактивність і психологічна спрямованість програми сприяли подоланню адаптаційних труднощів, формуванню позитивних соціальних навичок, стабілізації емоційного стану дітей і підвищенню їхньої впевненості у спілкуванні.

Таким чином, поставлена у роботі мета була досягнута, а завдання виконані. Результати дослідження підтверджують необхідність і перспективність упровадження адаптаційно-орієнтованих дозвіллевих програм у діяльність закладів позашкільної освіти, культурних центрів та соціальних

установ. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку тематичних програм для різних категорій дітей (вимушено переміщених, дітей з особливими освітніми потребами, дітей групи ризику), удосконалення методик оцінювання ефективності дозвілєвих заходів та створення інноваційних моделей ігор, що поєднують педагогічні та терапевтичні компоненти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. KOVOBEL, A., & DEMUS, Y. (2022). ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ. *Педагогічні науки*, (79), 135–141. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264672>
2. SOLOSHYN, I. (2019). ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЕКОЛОГІВ. *Витоки педагогічної майстерності*, (23), 189–193. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019.23.183259>
3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Бех І. Д,— К.: Либідь, 2003.— Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади.— 344 с.
4. Бех І.Д. Б 55 Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. / І.Д. Бех. – Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. – 320 с
5. В43 Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб./ О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. - К.:Просвіта, 2001. - 416 с.
6. Васянович Г. П. Гуманітарна освіта у процесі підготовки технічної еліти України / Г. П. Васянович // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. – Харків : НТУ "ХПІ", 2010. – Вип. 27 (31) : V Кримські педагогічні читання "Педагогіка вищої школи 21-го століття та формування національної гуманітарно-технічної еліти" : в 3 ч. Ч. 1. – С. 97-102..
7. Виховний потенціал початкової освіти [Текст] : посібник / О. Я. Савченко. - К. : СПД "Цудзинівич Т.І.", 2007. - 204 с.: іл. - Бібліогр.: с. 196-198. - ISBN 978-966-96850-3-2

8. Виховуємо соціально компетентного дошкільника [Текст] : навч.-метод. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошк. віку "Я у Світі" / О. Л. Кононко ; АПН України, Ін-т пробл. виховання. - К. : Світич, 2009. - 201 с. - Бібліогр.: с. 194-201. - ISBN 978-966-8506-11-6
9. Габорак Г. В. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів у групі продовженого дня // Виховання і навчання молодого покоління : збірник наукових праць. 2021. С. 219–224.
10. Гнатюк О. В. (2024). «Особливості адаптації учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану». Київ: ІПП НАПН України. С. 92–100.
11. Гончарова О. М. Дозвілля античності у світлі видовищної культури: навмахії / О. М. Гончарова // Культура і сучасність. - 2015. - № 1. - С. 3-10.
12. Гончарук О. «Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 9 (93), 2019. С. 165–177.
13. ГРИСЬ, А., & МАРУШЕВСЬКА, В. (2021). ПРОЯВИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*, (1(2), 43-57.
14. Демус Я. Організація дозвілєвої діяльності дітей з інвалідністю у системі позашкільної освіти України // Педагогічні науки. (стаття в зб. наукових праць).
15. Денисенко А. М. *Становлення ідеї організації дозвілля у світовій і вітчизняній педагогічній думці.* — Умань, 2020.
16. Дерека Т. Г., Гацко О. В., Бистра І. І. (2019). «Соціально-психологічна адаптація дітей молодшого шкільного віку засобами ігор». *Спортивний вісник Придніпров'я*, №2, с. 60-68.
17. Долинська, І., Зубалій, Л., Скрипченко, Т. та ін. (2022). Аналіз розвитку особистості молодшого школяра. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи*, 6, 55–68.

- 18.Дубінка , М. М. (2022). СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ «ДОЗВІЛЛЯ» ТА ЇЇ ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (204), 108-114.
- 19.Енциклопедія сучасної України: сайт. [URL:https://esu.com.ua/article-20509](https://esu.com.ua/article-20509) (дата звернення 08.11.2025)
- 20.Єременко Наталія and Ковальова Наталія and Бобренко Світлана Характеристика рухової активності дітей молодшого шкільного віку. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2019. № 8. pp. 49-55.
- 21.Зінченко, С. А. Сутність та характеристика системно-діяльнісного підходу у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / С. А. Зінченко // *Наддніпрянський науковий вісник*. – 2021. – № 5. – С. 34–40.
- 22.Зінькова, О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації дітей молодшого шкільного віку до закладу освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Олена Миколаївна Зінькова. — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. — 260 с.
- 23.Зозуль Т. В. Дослідження адаптації дітей молодшого шкільного віку із сімей вимушених переселенців / Т. В. Зозуль // *Психологія і особистість*. - 2018. - № 2. - С. 85-94. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2018_2_8.
- 24.Зябрева А. С., Шеплякова І. О. Соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю до взаємодії в колективі. Розвиток життєвих навичок особистості та плекання стійкості у часи воєнних викликів в Україні : матеріали XI наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 листоп. 2023 р. Харків, 2023. С. 53–57.
- 25.Зязюн І. А. *Філософія виховання*. — К.: Наукова думка, 2011.
- 26.Кобобель А., Демус Я. «Організація дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця

- XX – першої чверті XXI століття». *Педагогічні науки*, № 79, 2022. С. 135–141.
27. Ковальчук І. П. Концепція часу і дозвілля у філософії Луція Аннея Сенеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філософія»*. 2017. Вип. 2 (40). С. 75–82.
28. Ковальчук О., Андрухова О. (2018). *Сім'я як суб'єкт успішної соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями зору*. Освітній простір України, №12.
29. Колесник Н.Є. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування предметноперетворювальної компетентності учнів // *Андрагогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання*. – Випуск 5. – 2014. – С. 106-111.
30. КОМАР, Т., & ШІСТКА, О. (2023). ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ. *Psychology Travelogs*, (4), 70–77.
31. Косенко Т. В. *Традиційна святково-дозвілєва культура України: етнокультурний аспект*. — К.: ІМФЕ НАН України, 2018.
32. Кремень, В. Г. (2023). ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ЦІННОСТЕЙ: Доповідь на церемонії присвоєння титулу доктора Honoris Causa в Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської (м. Варшава, Польща), 24 травня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1–6.
33. Левчук Л. Т. *Культурологія: Навчальний посібник*. — К.: Центр учбової літератури, 2012.
34. Литвин І., Зорочкіна Т., Шпак В. (2024). *Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку*. Черкаси: ЧДПУ.
35. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. : — К.: Видавництво ТОВ "КММ", 2006, – 240 с

- 36.Методичні рекомендації щодо організації роботи гуртка (матеріали порталу «Всеосвіта»). URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicni-rekomendacii-sodo-organizacii-roboti-gurtka-236751.html> (дата звернення: 20.11.2025).
- 37.Михайлич О. В., Мотузка Т. А. Застосування інституційного підходу при вивченні дозвілля у соціологічній науці // *Culture, Philosophy, Literature, Sociology (CPLS)*. — 2022. — Vol. 2, No 1. — DOI: 10.15804/CPLS.20221.06
- 38.Міністерство освіти і науки України. (2017). *Нова українська школа: огляд. Розділ 1*.
- 39.Міністерство освіти і науки України: сайт. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-u-metodychni-rekomendatsii-shchodo-okremykh-pytan-zdobuttia-osvity-v-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-v-umovakh-voiennoho-stanu-v-ukraini-2> (дата звернення 21.11.2025)
- 40.Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол.Л.Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. - К.; Луганськ:Вид-во «НОУЛІДЖ», 2014. - Вип. 1 (8). - 283 с.
- 41.Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 жовтня 2024 р., Мукачево / Ред. кол.: Т.Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачево ; Ужгород : РІК-У, 2024. 332 с. ІСБН 978-617-8390-47-1.
- 42.Основи наукових досліджень [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. – Електронні текстові дані (1 файл: 500 Кбайт). – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 120 с.
- 43.Особливості організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку // Педагогічні науки: збірник наукових праць (стаття, 2022 р.).

- 44.Петрук О. (2024). *Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку*. Київ: ІТЗН НАПН України.
- 45.Плодончук, Л. С. Психолого-педагогічні особливості розвитку комунікативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку / Л. С. Плодончук // Магістерські студії. Альманах / ред. кол. : Д. С. Мальчикова, Т. С. Корнішева. – Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2024. – Вип. 24. – С. 452-454.
- 46.Попова В. Формування культури поведінки молодших школярів у процесі дозвілєвої діяльності / В. Попова // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали ІІ наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти другого року навчання ф-ту початк. навчання, Харків, 11 жовт. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. – Харків : [б. в.], 2022. – С. 27.
- 47.Про організацію роботи закладів позашкільної освіти... : листи та роз'яснення МОН України, 2022 р.
- 48.Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/1841-14 (дата звернення: 20.11.2025).
- 49.Прокопенко Т. О. Теорія систем і системний аналіз : навч. посіб. / Т. О. Прокопенко ; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. - Черкаси: ЧДТУ, 2019. - 139 с. - Назва з титульного екрана.
- 50.Психологія розвитку та формування особистості дитини : реком. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека ; уклад.: Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. – Харків : ХНПУ, 2018. – 76 с.
- 51.Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали четвертої науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів. Випуск 6. Бердянськ, Вінниця, Івано-Франківськ,

- Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Мукачево, Полтава, Умань, Херсон, 2019. 450 с.
52. Романенко О. В. *Дозвіллева культура в контексті історико-культурного процесу*. — К.: НАКККиМ, 2019.
53. Саніна Т. «Особливості дитячого дозвілля та дружби в період пандемії COVID-19 в Україні». *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*, Т. 5, 2022. С. 85–93.
54. Семенкова О. С. *Соціокультурні аспекти дозвілля в добу Середньовіччя*: монографія. Київ : Видавництво, 2022. 250 с.
55. Сидоровська, Є. А. (2017). ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ХХІ ст. *Питання культурології*, (33), 198–205.
56. СИМОНЕНКО, С. ., & ОВАДЮК, Н. . (2022). ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*, (1 (54), 68-77.
57. Слуцький, Я. (2020). СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД. *ОСВІТОЛОГІЯ*, (9), 91–100.
58. Смолікова О. В. Феномен дозвілля: історико-філософський аналіз. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки*. 2012. Т. 17, вип. 4 (17). С. 138–142.
59. Сущенко О. А. *Дозвіллева діяльність як соціокультурний феномен*. — Київ, 2016.
60. Теорія та методологія історичних досліджень (навчальний посібник). КПІ — розділ про історичні методи і моделювання.

- 61.Флегонтова Н. М. Ф 71 Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: Навчально-методичний посібник. — К.: Освіта України, 2007. — 144 с.
- 62.Цвірова Т. Д. Позашкільна освіта як чинник розвитку дитячої творчості (історико-педагогічний аналіз) // Науковий вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2010. № 9. С. 98–170.
- 63.Чупрун О. Дозвіллева діяльність молодших школярів в умовах позанавчальної роботи: структурно-функціональний підхід // Актуальні проблеми природничо-математичної освіти. 2020. Вип. 34, ч. 5. С. 249–255.
- 64.Шагодіна Є. Організація культурно-дозвілєвої діяльності молодших школярів у процесі дистанційного навчання / Є. Шагодіна // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти ф-ту початк. навчання, Харків, 16 трав. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. О. А. Мкртічян]. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. – С. 55.
- 65.Шейко , Л. (2023). Спортивні та рухливі ігри на воді як засіб розвитку фізичних якостей дітей молодшого шкільного віку. *Спортивні ігри*, (1(23), 68–75.
- 66.Шмаюн , О. Ю. (2021). ФЕНОМЕН КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ. *Питання культурології*, (38), 354–362.
- 67.Шпак М., Чайковська Г.,Пуйо О.: Особливості психоемоційної підтримки дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами ігрових технологій. *Педагогіка і психологія*. 2022.

ДОДАТКИ

Додаток 1

